

Fragments d'un manuscrit de la Bíblia atribuïda a Bonifaci Ferrer. Comparació amb el text imprès l'any 1478*

Pere CASANELLAS I BASSOLS

Corpus Biblicum Catalanicum (Associació Bíblica de Catalunya)
Societat Catalana d'Estudis Hebraics. ORCID: 0000-0001-9211-9313

Rebut: 14.03.2024 — Acceptat: 03.06.2024

Resum. La Bíblia valenciana o Bíblia del segle xv, impresa l'any 1478, es va basar en una versió atribuïda a Bonifaci Ferrer que va ser corregida principalment pel convers Daniel Vives a les ordres de l'inquisidor Jaume Borrell. A part d'un full conservat a Nova York d'un dels exemplars impresos i de la reedició del Saltiri a Barcelona per Nicolau Spindeler cap al 1480, conservat en un exemplar a París, diversos fragments s'han considerat representants de la Bíblia de Bonifaci Ferrer per les característiques lingüístiques (extrema fidelitat o calc del llatí). En aquest article es publiquen dos nous fragments, trobats els anys 2011-2012 a l'Archivo Nacional de Madrid, pertanyents a una Bíblia de luxe de gran format. Un dels dos conté text dels Salms, la qual cosa permet la comparació amb el Saltiri de la Bíblia impresa, reeditat a Barcelona cap al 1480. De la comparació es dedueix que aquests fragments formen part de la Bíblia atribuïda a Bonifaci Ferrer per la seva gairebé total coincidència amb el text imprès. La comparació també permet veure quina

Correspondència: Pere Casanellas i Bassols. Carrer d'Anna Piferrer, 11. ES-08023 Barcelona. UE. Tel.: 00 34 934 179 000. A/e: pere.casanellas@gmail.com.

* Dedico aquest article al meu amic i professor d'hebreu i Bíblia Enric Cortès i a l'amic Josep M. Llobet, constant col·laborador de *TAMID* durant els anys que vaig formar part del Comitè Editorial de la revista (vol. 1-6, anys 1996-2007) i que la vaig dirigir (vol. 7-15, anys 2011-2020): cada un d'aquests volums conté un article seu.

mena de correccions s'introduïren en el text de Bonifaci Ferrer en preparar-lo per a la impressió.

Paraules clau: Bíblia valenciana, Bíblia del segle xv, Bíblia de Bonifaci Ferrer, manuscrits bíblics, fragments de manuscrits, versions bíbliques medievals, traduccions bíbliques catalanes, conversos, Archivo Histórico Nacional, Corpus Biblicum Catalanicum, Jaume Riera i Sans

Fragments of a manuscript of the Bible attributed to Bonifaci Ferrer. Comparison with the text printed in 1478

Abstract. Printed in the year 1478, the Valencian Bible, or 15th-century Bible, was based on a version attributed to Bonifaci Ferrer, which was mainly corrected by the convert Daniel Vives, under the orders of the inquisitor Jaume Borrell. Based on a sheet (kept in New York) from one of the printed copies of the Valencian Bible, and on the Bible's psalter, which Nicolau Spindeler reprinted in Barcelona in around 1480 (a copy of which is kept in Paris), various fragments of manuscripts have been deemed representative of Bonifaci Ferrer's Bible due to their linguistic traits (extreme faithfulness to or calquing of the Latin text). This article presents two new fragments, found in the National Historical Archive in Madrid in the years 2011-2012, which come from a large, deluxe Bible. One of the two contains text from the Book of Psalms, allowing a comparison with the aforementioned reprinted psalter to be carried out. Through that comparison, it has been deduced that the two fragments are part of the Bible attributed to Bonifaci Ferrer, as they are almost identical to the printed text. The comparison has also provided an insight into what kind of corrections were made to Bonifaci Ferrer's text when it was being prepared for printing

Keywords: Valencian Bible, 15th-century Bible, Bonifaci Ferrer's Bible, biblical manuscripts, fragments of manuscripts, medieval versions of the Bible, Catalan biblical translations, converts, National Historical Archive (Spain), Corpus Biblicum Catalanicum, Jaume Riera i Sans

1. La Bíblia del segle xv o Bíblia valenciana

La primera Bíblia impresa en català és l'anomenada *Bíblia del segle xv* o *Bíblia valenciana*. La història d'aquesta Bíblia és ben coneguda i ha estat prou divulgada, però ens convé fer-ne aquí un breu resum com a introducció al nostre tema.

Aquesta Bíblia es va acabar d'imprimir l'any 1478 i se'n van fer 600 còpies.¹ Així, el català va ser la segona llengua romànica i la quarta llengua vulgar en què es va imprimir la Bíblia sencera a Europa, després de l'alemany (any 1466), el toscà (1471) i el neerlandès (1477), i molt abans que el francès (1530), l'anglès (1535), el suec (1541), el danès (1543) o l'espanyol (1569).²

El colofó de la Bíblia explica que el text l'havia traduït Bonifaci Ferrer, el germà de sant Vicent Ferrer, al monestir de Portaceli (podem suposar que entre els anys 1396 i 1402),³ i que, amb vista a la impressió, va ser tret d'una Bíblia propietat del noble Berenguer Vives de Boil. També ens assabenta que, abans de ser imprès, el text va ser corregit, vist i reconegut per Jaume Borrell, inquisidor en el Regne de València, etc.⁴ El fet que la traducció fos molt literal de la Vulgata, que fos atribuïda a Bonifaci Ferrer i que hagués estat revisada i corregida sota la supervisió d'un inquisidor no va ser obstacle perquè, cinc anys després de la impressió (12 d'abril del 1483), la Inquisició espanyola, que tot just llavors començava a estendre el seu poder a la Corona d'Aragó,⁵ iniciés les seves actuacions contra aquesta versió amb els interrogatoris i empresonament del convers Daniel Vives, que havia estat el principal corrector de la traducció a les ordres de l'inquisidor Jaume Borrell. També foren interrogats Jaume Borrell i el bisbe Jaume Peres, que havia participat en el projecte com a consultor.

Aquests interrogatoris, conservats en la secció «Inquisición» de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid i estudiats per Jordi Ventura, donen molts de-

1. VENTURA, *La Bíblia valenciana*, p. 24.

2. CAMPS, «Cinc-cents anys», p. 5-6.

3. Bonifaci Ferrer entrà a la cartoixa de Portaceli (a l'actual comarca del Camp de Túria del País Valencià) l'any 1396, n'esdevingué prior el 1400 i morí el 1417. Però els càrrecs que ocupà a partir del 1402 (definidor de l'orde, prior general, etc.) i la seva residència fora de Portaceli fan difícil que a partir d'aquesta data s'hagués pogut dedicar al projecte de traducció de la Bíblia. En tot cas, potser en va ser el promotor més que el traductor. Argumenta a favor de la seva autoria: PUIG I TÀRRECH, «Les traduccions catalanes medievals», p. 195, nota 126. En contra: NADAL i PRATS, *Història de la llengua catalana*, vol. 2, p. 373-380, i IZQUIERDO, *La Bíblia en valencià*, p. 87-96.

4. Vegeu la transcripció sencera del colofó en VENTURA, *La Bíblia valenciana*, p. 12. També en NADAL i PRATS, *Història de la llengua catalana*, vol. 2, p. 376-377.

5. Sobre la creació de la Inquisició espanyola, a partir de la butlla del papa Sixt IV del primer de novembre del 1478, la seva extensió a la Corona d'Aragó els anys 1481-1482 i la seva plena consolidació a partir del 29 de novembre del 1483, vegeu RIERA I SANS, «Bíblies en català no cremades», p. 49-53.

talls de la història de la preparació d'aquesta impressió.⁶ Entre altres, és interessant que ens fan saber que primer van intentar partir d'una Bíblia propietat d'un tal Llagostera, però que l'abandonaren perquè la llengua d'aquesta versió (*llemosí*, en boca de Daniel Vives, que anomenava *valencià* la llengua que ell parlava) era massa antiga, i la substituïren per l'exemplar propietat de Berenguer Vives de Boïl. També ens assabentem pels interrogatoris que, si bé la feina de Borrell i Vives va ser bàsicament de correcció del text de l'exemplar de Vives de Boïl, incorporaren a la Bíblia impresa la traducció de l'apòcrif Tercer Llibre d'Esdres⁷ feta pel mateix Vives.

Finalment, Daniel Vives no rebé de la Inquisició cap càstig per les seves activitats connectades amb la Bíblia, si no és que es considera prou càstig haver estat empresonat fins al 18 de novembre del 1484, és a dir, un any i set mesos.⁸ Però les actuacions de la Inquisició foren decisives per a la desaparició de pràcticament tots els exemplars de la Bíblia impresa. Ja l'any 1482 un edicte disposà el segrest de les bibles posseïdes per conversos valencians, que van ser lliurades a les flames. Entre els anys 1484 i 1490 continuaren el segrest i la destrucció de llibres religiosos en poder dels conversos a Sogorb, Lleida, Barcelona, Tarragona, Girona, Tortosa i Mallorca. L'abril del 1498 hi hagué una famosa crema de bibles en llengua vulgar o en hebreu, i d'altres llibres escrits en hebreu, a València, Barcelona i Mallorca, ordenada pel Consell Suprem de la Inquisició. L'any 1549, el naturalista, bibliògraf i filòleg suís Conrad Gesner (o Gessner) recordava que «tots els exemplars de la Bíblia catalana foren cremats».⁹

En realitat, no tots els exemplars, però els pocs que en quedaven devien ser destruïts al llarg de la segona meitat del segle XVI, quan es difongueren els *cartells de la fe* que amenaçaven amb excomunió, sospita d'heretgia i multes la simple possessió de textos bíblics en pla. Cipriano de Valera, en l'«Exhortación al

6. VENTURA, *La Bíblia valenciana*, p. 15-37 i 46-56. Resumit en NADAL i PRATS, *Història de la llengua catalana*, vol. 2, p. 377-380, i PUIG i TÀRRECH, «Les traduccions catalanes medievals», p. 193-196.

7. Correspon potser a l'anomenat en les edicions modernes Quart llibre d'Esdres o Apocalipsi d'Esdres, un text més present en les vulgates espanyoles que en les catalanes (vegeu GARCÍA MARTÍNEZ, «La autoridad de 4 Esdras», p. 325-328; PUIG i TÀRRECH, «Les traduccions catalanes medievals», p. 84 i p. 196, nota 127).

8. VENTURA, *La Bíblia valenciana*, p. 66-68.

9. Citat per VENTURA, *La Bíblia valenciana*, p. 93. Sobre aquesta persecució de la Bíblia en vulgar, vegeu RIERA i SANS, «Bibles en català no cremades», p. 48-66; VENTURA, *La Bíblia valenciana*, p. 86-95.

cristiano lector» amb què encapçala la seva traducció castellana (1602), encara ens diu que ha vist la Bíblia «en llengua valenciana».¹⁰ L'últim exemplar conegut es va cremar en l'incendi de la Biblioteca Reial d'Estocolm l'any 1697.¹¹

2. Principals testimonis de la Bíblia del segle xv o Bíblia valenciana. Característiques lingüístiques

2.1. *Testimonis*

Tot i no haver-se conservat cap exemplar d'aquesta Bíblia impresa, tenim dos testimonis fefaents de la seva existència:

a) Dels 600 volums impresos de la Bíblia del segle xv, ens ha arribat fins a nosaltres l'últim full d'un dels exemplars. Es conserva a la biblioteca de la Hispanic Society de Nova York i conté el llibre de l'Apocalipsi des de 20,8 (= Vulgata 20,9) fins al final (22,21) i el colofó, que n'atribueix la traducció a Bonifaci Ferrer.¹²

b) A més, se'ns ha conservat el text del Saltiri, que va ser imprès de nou, en una nova composició tipogràfica, a Barcelona, per Nicolau Spindeler cap a l'any 1480.¹³

2.2. *Característiques lingüístiques*

El full conservat de la Bíblia impresa el 1478 i el Saltiri reimprès uns dos anys més tard han permès analitzar les característiques lingüístiques de la Bí-

10. NADAL i PRATS, *Història de la llengua catalana*, vol. 2, p. 374.

11. CAMPS, «Cinc-cents anys», p. 12-13.

12. Nova York, The Hispanic Society of America, Rare Books, ms. B1141. Facsímil en HAEBLER, «The Valencian Bible of 1478», p. 380-381. Sobre la història d'aquest full, vegeu CAMPS, «Cinc-cents anys», p. 14-15.

13. *Psaltiri tret de la blibia [sic] de stampa, la quall és estada empremtada en la ciutat de València, e fon corregida, vista e regoneguda per lo reverend mestre Jacme Borrell, mestre en sacra theologia, de l'ordre de pricadors e inquisidor en lo Regne de València, e d'altres, segons en aquells se conté* (Barcelona, Nicolau Spindeler, ca. 1480), París, Bibliothèque Mazarine, incunable 1228. Editat en VENTURA, *La Biblia valenciana*, p. 149-230.

blia del segle xv o Bíblia valenciana. La principal anàlisi la va fer Curt Wittlin en un article de l'any 1996, d'on traiem les dades següents.¹⁴ En primer lloc, Wittlin resumeix així les característiques d'aquesta versió:

No tenia cap valor literari, i ben poc interès lingüístic o teològic. Els traductors treballaven sota ordres de buscar la més extrema literalitat respecte a l'original llatí, i de calcar aquest quant al lèxic, la gramàtica i la sintaxi. S'havien d'abstenir de fer glosses i traduccions explicatives, d'afegir-hi el que sigui. No els preocupava que la llengua i l'estil de la seva traducció fes una impressió estranya i deixés el lector sovint ben perplex.¹⁵

Sintetitzem, a continuació, el detall de les característiques, substituint alguns dels exemples que aporta Wittlin per exemples presos del fragment del Saltiri imprès per Spindeler editat en l'Apèndix 1.

2.2.1. Característiques lèxiques

En el lèxic hi podem trobar les característiques següents:

— Ús preferent de mots vernacles derivats dels llatins que calia traduir.

— Ús preferent de llatinismes (*abjecció*, *abusió*, *affligir*, *afflicció*, etc.). Aquests són els quatre primers de la llista que proposa Wittlin; el segon i el quart es troben en el text del Saltiri de Spindeler editat en l'Apèndix 1 (Sl 30,19 i Sl 17,19).

— Preferència per mots únics en lloc d'expressions.

— Imitació de la formació llatina dels *nomina agentia* en *-or* usant calcs com *delliurador*, *ajudador*, *rebedor*. Exemple pres del text del Saltiri de Spindeler editat en l'Apèndix 1: «*delliurador* meu. Déu meu, *ajudador* meu: speraré en ell. *Protector* meu, e corn de la mia salut, e *rebedor* meu» (Sl 17,3; en la traducció de la BCI, en aquest verset no hi ha cap nom acabat en *-or*).

— Absència gairebé total de glosses o afegits per a entendre conceptes difícils o metàfores.

14. WITTLIN, «El "Psaltiri"».

15. WITTLIN, «El "Psaltiri"», p. 288.

2.2.2. Característiques sintàctiques

En la sintaxi, hi podem destacar:

— Traducció de les formes obliqües dels pronoms personals llatins, com *eorum*, *mihi*, per pronoms personals forts precedits de preposició: *de ells*, *a mi*. És la característica més abundant i que més sobta en llegir aquesta versió. Aclarim, completant el que diu Wittlin, que els possessius llatins sí que es tradueixen per possessius en català. En aquest exemple pres del text del Saltiri de Spindeler editat en l'Apèndix 1 es pot veure clarament: «E oý del seu sant temple *la mia* veu; e la clamor *mia* en lo sguard *d'ell* és entrada en les orelles *de ell*» (Sl 17,7); compareu-ho amb l'original de la Vulgata: «Et exaudivit de templo sancto suo vocem *meam*; et clamor *meus* in conspectu *eius* introivit in aures *eius*.»

— Ús de participis presents usats com a noms. Exemples presos també del Saltiri de Spindeler editat en l'Apèndix 1: «sotsplantist los *levants-se* en mi dejús mi» (Sl 17,40), «los *avorrints* a mi has dissipat» (Sl 17,41), «has salvat a mi dels *devallants* en lo lach» (Sl 29,4), «Tu has avorrit los *observants* vanitats en va» (Sl 30,7), «Veu que los ulls del Senyor són sobre los *tements* a ell» (Sl 32,18).

—Hi podem afegir que la traducció intenta conservar tots els mots de l'original llatí i mantenir-los en el mateix ordre del llatí.¹⁶

2.3. *Fragments considerats testimonis de la Bíblia atribuïda a Bonifaci Ferrer (precedent de la Bíblia impresa)*

Hi ha alguns fragments de manuscrits que, per les seves característiques lingüístiques, coincidents amb les que acabem de sintetitzar en l'apartat 2.2 anterior, es considera que són testimonis de la Bíblia atribuïda a Bonifaci Ferrer. Són els següents:

a) Uns fragments del llibre de Daniel (Dn 11,10-13,65, amb llacunes), del Primer llibre dels Macabeus (1 Ma 10,50-11,35) i del llibre dels Fets (Ac 23,26-26,4), propietat del filòleg, numismàtic i jurista valencià Francesc Pérez Bayer,

16. BOHIGAS, «Dos fragments catalans dels *Evangelis*», p. 88,

trobat a Barcelona, pertanyents a un mateix còdex i editats per Joaquim Llorenç Villanueva, que els data del principi del segle xv o finals del segle xiv.¹⁷

b) Dos fragments dels Evangelis del segle xv descoberts per Fèlix Torres Amat quan servien de coberta d'un procés de la Inquisició de l'any 1540. Contenen Mc 14,5-15,15 (amb llacunes) i Lc 2,16-29; 3,30-38; 4,1-2. Des de l'any 2009 són a la Biblioteca de Catalunya. Van ser editats per Pere Bohigas.¹⁸

c) Un foli de pergamí del llibre de Josuè (Js 22,30 aprox.-24,33 final), numerat amb la xifra 97. El recto (Js 22,30-24,7a) és il·legible si no és, potser, amb llum ultraviolada (segurament perquè havia servit de coberta d'algun lligall); el verso conté Js 24,7b-33 (final). La columna esquerra del recto i la dreta del verso estan tallades verticalment per la banda del cosit. Es troba a la Hispanic Society de Nova York i en va fer una transcripció (millorable) Curt Wittlin, que l'atribuí també a la Bíblia de Bonifaci Ferrer tot i que, en aquest cas, la brevetat del fragment i algunes inversions en l'ordre de les paraules respecte a la Vulgata hi posen un cert dubte.¹⁹

3. Fragments de pergamí amb text bíblic català descoberts a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid

A continuació presentem els dos fragments, pertanyents a un mateix còdex, que són objecte d'aquest article. Tenen la particularitat que el més extens dels dos pertany al llibre dels Salms i, per tant, podem comparar el text (a diferència del que passa amb els fragments de l'apartat anterior) amb el del Saltiri de la Bíblia del segle xv imprès a Barcelona per Spindeler, cosa que ens

17. VILLANUEVA, *De la lección*, p. CXVII-CXXVII. Tant BOHIGAS («La Bíblia a Catalunya», p. 62) com WITTLIN («El "Psaltiri"», p. 295-296) consideren, per raons lingüístiques, que aquests fragments reproduïen el text de la Bíblia de Bonifaci Ferrer. BOHIGAS («La Bíblia a Catalunya», p. 62) hi inclou també un altre fragment, amb el pròleg de l'Apocalipsi, Ap 3,17-6,4; 12,3-5.11-13; 13,2-4 i 14,1-15,8, editat per VILLANUEVA a les p. 127-132, mentre que WITTLIN («El "Psaltiri"», p. 298-299) l'exclou, al nostre entendre amb raó.

18. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 9242. BOHIGAS, «Dos fragments catalans dels *Evangelis*». Tant Bohigas com WITTLIN («El "Psaltiri"», p. 296-297) consideren, per raons lingüístiques, que aquests fragments reproduïen el text de la Bíblia de Bonifaci Ferrer.

19. Nova York, The Hispanic Society of America, ms. B1482. WITTLIN, «El "Psaltiri"», p. 297-298.

permetrà de comprovar quina mena de correccions hi va fer el convers Daniel Vives a les ordres de l'inquisidor Jaume Borrell.

El 21 d'octubre del 2011, divendres, quan acabava una setmana de feina a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid (AHN) per una investigació, sense relació amb la Bíblia, que requeria la consulta de molts lligalls de la Inquisició, Jaume Riera i Sans va tenir l'agradable sorpresa de trobar-se amb un foli de pergamí que feia la funció de coberta d'un lligall de paper de l'any 1560 i que contenia text en català del llibre dels Fets dels Apòstols. Jaume Riera era el col·laborador més antic del Corpus Biblicum Catalanicum²⁰ i el més actiu i, de seguida, es va posar en contacte amb el director del projecte, Pere Casanel·las, per informar-lo sobre la troballa i veure quines passes es podien fer a continuació.

De moment, el 14 de novembre tornà a l'AHN per reprendre la seva investigació i tingué una nova sorpresa, encara més gran que la primera, en trobar, en una altra caixa del mateix lligall on havia trobat el foli del llibre dels Fets, un bifoli de pergamí esplèndid, pertanyent a un còdex de grans dimensions, escrit en lletra librària elegant, sembrat de majúscules de color, alternant el blau amb el vermell, i grans lletres capitals, amb text del llibre dels Salms.

De nou es posà en contacte amb el director del Corpus Biblicum Catalanicum i van decidir passar una setmana a l'AHN revisant bé els lligalls de la Inquisició de Barcelona (posteriorment n'hi van afegir alguns de València) almenys fins al final del segle xv. La revisió va tenir lloc del 9 al 14 de gener del 2012. Jaume Riera, que ja havia fet prou descobertes i que estava bastant centrat en la seva investigació no bíblica, ja no va trobar res més, i el seu acompanyant s'adonà que el foli del llibre dels Fets era, en realitat, un bifoli (amb el segon foli amagat entre els fulls d'un gros lligall) i trobà diverses escativanes de pergamí (reforçant els cosits dels lligalls) amb text bíblic català, entre les quals la que més avall s'edita amb text del llibre d'Esdras.²¹

Jaume Riera estava molt interessat en la història de la Bíblia del segle xv i proposà que ell s'encarregaria de la publicació del bifoli amb text dels Salms (per la seva relació amb la Bíblia del segle xv, com veurem) i deixà en mans del director del projecte i autor d'aquest article l'edició dels altres textos. La-

20. Sobre aquest projecte, vegeu: <<http://cbcat.abcat.cat/>>.

21. Sobre aquestes investigacions a l'AHN i els resultats obtinguts, vegeu: RIERA I SANS, «Bíblias en català no cremades», p. 67-70; CASANEL·LAS, «Versiones bíblicas catalanas e Inquisición».

mentablement, Jaume Riera va morir el 2 d'agost del 2018 sense haver pogut realitzar el seu propòsit. Amb molta pena, però animat per la confiança que ens tenia, empenem la feina que desconexim si va arribar a començar, tot i saber que ell hauria estat molt més precís i exhaustiu en la situació d'aquests fragments en el seu context històric.

Posteriorment, Gemma Avenzoa (que ens va deixar el 22 de gener del 2021), també col·laboradora del Corpus Biblicum Catalanicum, es va apuntar a prosseguir aquestes cerques a l'AHN i també va trobar altres escativanos amb text bíblic català. Igualment, Raúl Moreno, arxiver de l'AHN, ens va comunicar l'existència d'un d'aquests fragments de pergamí.

3.1. *El bifoli amb text del Saltiri (14,1-17,43; 28,5-33,3)*

3.1.1. Descripció

Trobat a l'AHN, secció «Inquisición», lligall 1592, caixa 3, expedient 28 de l'any 1560 («Visita del ldo. D. Gaspar Cervantes»), que ocupa tota la caixa. Es tracta d'un bifoli que feia de coberta i contracoberta d'aquest gros expedient. El maig del 2015 es va separar de l'expedient, es va restaurar i se li va donar la nova signatura «Inquisición, MPD.469».

El bifoli estava invertit, cap per avall: el segon foli (numerat CCXXI) feia de coberta i el primer de contracoberta. Com és lògic, les cares exteriors (221*v* i 218*r*) són les que tenen la lletra més esborrada i difícil o impossible de llegir. Però, fins i tot quan el text no es pot llegir bé (la major part del foli 118*r* i part del 221*v*), les rúbriques en vermell, les caplletres i les majúscules de color es veuen amb claredat i permeten, per comparació amb l'original de la Vulgata i sobretot amb la versió catalana de Spindeler, saber el que ha de dir aproximadament.

Tot el bifoli té el marge inferior retallat, sense que arribi a quedar afectat el text. A més, el primer foli (218) està tallat verticalment per la part exterior (dreta del recto i esquerra del verso): tot el marge i uns 3 o 4 mm de la columna de text, de manera que en la majoria de línies no hi falta més que una lletra, i de vegades, cap.

El bifoli, un cop desplegat i restaurat, fa 310 mm × 500 a 510 mm.

La pàgina té una alçària de 310 mm (sense el marge inferior, retallat) i una amplada de 286 mm (224 mm la part retallada).

El marge superior té 40 mm; l'inferior (retallat), aproximadament 70 mm; els laterals, 62 mm.

La caixa d'escriptura és de 217 mm (alçària) × 178 mm (amplada). Està formada per dues columnes de 80 mm (depassant la pauta: 85 mm i més) i un intercolumni de 17 mm (i fins a 14 mm).

Hi ha pauta amb línies verticals per a delimitar les columnes i horitzontals per a les línies. Hi ha regularment 50 línies d'escriptura i la interlínia és de 5,3 mm.

La lletra és gòtica librària molt acurada. Les caplletres agafen quatre línies de text i tenen una alçària de 20 mm, o 24 mm incloent-hi la decoració filigranada. Van alternades de color blau i vermell. Hi ha també abundància de majúscules alternades de color blau i vermell amb decoració vertical filiforme, que ocupen una sola línia de text.

El primer foli, sense numeració visible, conté des de Sl 14,1 últim mot (*[mont]*) fins a 17,43 *axí com lo*. El segon, numerat en vermell CCXXI, des de Sl 28,5 (*la veu del Senyor trencant los cedres*) fins a Sl 33,3 (tres primers mots, potser quatre, només el primer llegible: *En*).²²

3.1.2. Datació

L'escriptura gòtica librària amb què està escrit el text en fa difícil una datació precisa. En una primera avaluació, Jaume Riera, el descobridor del manuscrit, el datava de *ca.* 1380 (1360-1390), però després va rectificar i defensava que era del segle xv, sense que es pogués precisar més. Altres experts consultats (a peu dret o, en tot cas, sense que n'hagin fet un estudi aprofundit) ens l'han datat de la segona meitat del segle xiv o, més sovint, de la primera del segle xv.

Observem que el manuscrit és gairebé coincident del tot en característiques paleogràfiques amb el manuscrit 9242 de la Biblioteca de Catalunya, que conté fragments dels evangelis de Marc i de Lluc i que s'atribueix també a la Bíblia de Bonifaci Ferrer, segons hem vist (apartat 2.3.b): lletra gòtica librària idèntica, abundància de l'abreviatura tironiana *ꝛ* en lloc de *e*, iguals caplletres amb decoració filigranada, igual amplada de columna (8 mm o poc més) i de l'intercolumni (15-16 mm), igual interlínia (5,2 mm). Per l'altura de la caixa d'escriptura, per les dimensions del pergami, l'absència de majúscules

22. La descripció del manuscrit es pot completar en algun aspecte amb BITECA, manid 5105.

de color i alguna altra característica és clar, però, que aquest fragment no pertanyia al mateix manuscrit que el fragment que ara publiquem. Aquest manuscrit fou datat del segle xv per Pere Bohigas²³ i el catàleg de la Biblioteca de Catalunya precisa més i indica: «Escriptura gòtica de mitjan segle xv».²⁴

En resum, mentre no hi hagi elements que permetin precisar més, ens inclinem a pensar que cal datar el fragment a mitjan segle xv o, fins i tot, en la primera meitat del segle.

3.1.3. Numeració dels folis

Al recto del segon foli es llegeix la numeració CCXXI; en el primer foli no s'hi pot llegir la numeració perquè es troba en la part del cosit, feta malbé. El text del foli sense numerar tradueix 997 mots de la Vulgata en l'edició de Stuttgart; el del foli 221 en tradueix 1.024; la mitjana és de 1.010,5 mots. El text que falta entre un foli i l'altre va de Sl 17,43 (Vulgata: «lutum platearum delebo eos») fins a 28,4 (Vulgata: «magnificentia», final del verset), text que en la Vulgata té 2.027 mots. Per tant, si cada 1.010,5 mots de la Vulgata equivalen a 1 foli del text català, vol dir que els 2.027 mots equivalen a 2,006 folis, és a dir, que entre els dos folis del bifoli conservat hi anava un altre bifoli (folis 219 i 220) i que el primer dels dos folis conservats és el 218.

Si, per a més precisió, tornem a calcular ara el nombre de mots de la Vulgata per foli de traducció, partint del fet que els dos folis corresponen en la Vulgata (des de l'últim mot de 14,1 fins a 33,3 *laudabitur*) a 4.048 mots: dividint per 4 (el nombre de folis) obtenim 1.012 mots de Vulgata per foli de traducció.

3.1.4. Contingut i extensió del manuscrit sencer

Els 220 folis que precedeixen el segon conservat i numerat (que comença en Sl 28,5, inici del verset) són escassos per a poder contenir els textos d'una Bíblia amb pròlegs. Suposant que no contingués pròlegs ni apòcrifs (Oració

23. BOHIGAS, «Dos fragments catalans dels *Evangelis*», p. 78.

24. <https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/1fpark4/alma991010970179706717> (consulta: 18 desembre 2023).

de Manassès, Salm 151; l'anomenat «Tercer llibre d'Esdres»²⁵ no el contenia perquè, pel que es diu en els interrogatoris de la Inquisició, sembla clar que es va haver de traduir de nou) i que, com en moltes bíblies medievals, Job precedís Salms, el nombre de mots en la Vulgata seria de 269.794 i correspondrien (dividint per 1.012) a 266,6 folis. Si Salms precedís Job: 257.255 mots en la Vulgata correspondrien (dividint per 1.012) a 254,2 folis. Encara ens sobren 34 folis! Algunes bíblies medievals no contenen els Paralipòmens (Cròniques); en aquest cas: 224.938 mots en la Vulgata correspondrien (dividint per 1.012) a 222,7 folis en la traducció catalana. Només ens sobren dos o tres folis i, per tant, sembla una hipòtesi bastant plausible.²⁶ En tot cas, no coneixem res dels folis anteriors als dos conservats, excepte el que fa referència al fragment d'Esdres de què tractem en l'apartat 3.2, i no es poden descartar errors de numeració o altres factors que ara no sabem imaginar i que hagin fet que el nombre de folis abans del llibre dels Salms sigui menor del que podem estimar amb els nostres càlculs.

El total del manuscrit, si no tenia pròlegs ni apòcrifs ni Paralipòmens, correspondria a 575.091 mots de la Vulgata i, per tant (dividint per 1.112), a 568,3 folis.

3.1.5. Criteris d'edició

El text s'edita en l'Apèndix 1 en columnes paral·leles amb el del Saltiri imprès per Spindeler (extret de la Bíblia impresa el 1478), que ha estat transcrit des d'un facsímil de l'incunable (tot i que, com hem vist, està editat per Jordi Ventura). D'aquesta manera es poden veure fàcilment quines són les correccions que es van fer al text amb vista a la impressió.

El text del fragment català va ser transcrit a partir de l'original i de facsímils quan encara estava cosit al lligall fent-hi de cobertes. Posteriorment ha estat revisat amb l'original separat ja del *liber tradens* i restaurat.

25. Que correspon segurament a l'anomenat actualment Quart llibre d'Esdres (vegeu la nota 7).

26. Si ens podem fiar d'aquests comptes, tampoc no contenia el Tercer llibre d'Esdres (anomenat potser en època medieval Segon llibre d'Esdres [vegeu la nota 7]), en contra del que proposa PUIG I TÀRRECH, «Les traduccions catalanes medievals», p. 196.

El text de les dues columnes es presenta en edició crítica aplicant els criteris del Corpus Bíblicum Catalanicum,²⁷ coincidents bàsicament amb els d'«Els Nostres Clàssics». Es regularitzen les hacs etimològiques; només ha calgut fer-ho en un cas en la transcripció del fragment: *guardarem* > *guardar-he'm* (Sl 17,24), i en diversos casos en la transcripció de la impressió de Spindeler: *hoy* > *oj* (17,7), *horelles* > *orelles* (17,7), *guardar me* > *guardar-m'he* (17,24), *horella* > *orella* (30,3), *hoyda* > *ojda* (30,14.23), *instruir te* > *instruir-t'he* (31,8). Entre claus ({ i }) s'indiquen els inicis de columna amb el nombre de foli i les lletres *a* i *b* per a les dues columnes del recto i les lletres *c* i *d* per a les del verso (per exemple: {221r}).

Els claudàtors normals ([i]) enclouen text que el copista o el traductor ha omès (es reconstrueix hipotèticament per comparació amb l'original de la Vulgata). Els claudàtors amb travesser ({ i }) enclouen text reconstruït conjecturalment a partir de les restes de lletres llegibles i de l'espai ocupat per les que no es poden llegir. Aquests claudàtors també serveixen per a indicar una lletra que no es pot llegir: [..], dues lletres il·legibles [...] o bé tres o més lletres il·legibles: [...]. El punt a sota d'una lletra indica que no és de lectura segura.

Les abreviatures del manuscrit són les més corrents que es troben en els manuscrits de l'època, i seguint les normes de transcripció s'han desenvolupat sense ús de la cursiva en el text ni nota en l'aparat. *Señor* (17,1.7.14.16.19.21, etc.) s'ha desenvolupat com a *Senyor* (i no com a *Seynor*), tenint en compte que quan la nasal no està abreujada el nom apareix escrit *Senyor* (17,1.4.22; etc.). Curiosament, trobem el pronom personal *yo* escrit sempre amb titlla sobrerera, com si fos indicadora de consonant nasal: *yō* (16,15; 29,2.3.7.10.13; 30,7.15.23²; 31,3 la lectura no és clara); indiquem aquests casos en l'aparat.

La conjunció *e* minúscula es representa majoritàriament en el manuscrit per l'abreviatura tironiana en forma de 7 (en llatí: *et*, *etiam*, etc.): 7, però també sovint per *e*. Hi ha dos punts i punts com a signes de puntuació, sense que sigui clara la diferència de funció entre els dos signes.

No s'ha transcrit la major part del foli 218r (Sl 14,1-16,14) perquè, a causa del fregament, només se'n llegeixen amb claredat les caplletres i altres majúscules acolorides i les rúbriques de color vermell. En la resta del text s'endevinen lletres i fins algunes paraules senceres. La transcripció d'aquest text (que hauria d'haver estat preferentment paleogràfica) no hauria permès fer una comparació amb el text imprès per Spindeler, que és el principal motiu d'aquesta edició. El

27. <<http://cbcat.abcat.cat/normes-de-transcripcio-i-edicio/>> (consulta: 16 octubre 2024).

mateix es pot dir de les vint-i-cinc primeres línies del foli 221^v, segona columna (221^c); les tres últimes línies s'han pogut transcriure només parcialment.

El símbol @ indica l'aparat crític i el símbol ® les notes per al text del manuscrit català. El text imprès per Spindeler no té ni aparat ni notes (però en les notes del manuscrit català s'indiquen algunes correccions d'errates que s'han fet en l'edició del text de Spindeler). Les notes de l'aparat i les notes de comentari s'identifiquen amb la numeració dels versets bíblics.

3.1.6. Comparació amb el text de la Bíblia del segle xv (impressió de Spindeler)

Tot i que en editar els dos textos en columnes paral·leles les diferències són fàcils de veure, totes es recullen en les notes.

En general, salta a la vista que les diferències són mínimes i que tenien raó Guiu Camps i Armand Puig i Tàrrach quan apuntaven que devien ser poc importants.²⁸ Fins i tot els dos textos coincideixen en l'omissió d'un verset sencer en 17,5-6 (segurament per homeotelèuton: repetició de «circuïren a mi» al principi dels v. 5 i 6), ommissió que no hem trobat de moment en cap altre text bíblic.

Correccions de grafia

Hi ha una tendència en la Bíblia impresa a escriure amb *s* líquida paraules que en el manuscrit apareixen amb *e* inicial: *esguart* > *sguard* (16,15; 17.7.13.23; 30,20), *esperaré* > *speraré* (17,3), *estarà* > *starà* (29,6), *establist* > *stablist* (30,9), *esperat* > *sperat* (30,15), *espina* > *spina* (31,4), etc.

Des del nostre punt de vista actual millora la grafia en casos com: *caliga* > *calija* (17,10), *lams* > *lamps* (17,15), *diciplina* > *disciplina* (17,36), *multitud* > *multitud* (30,20; 32,16), *amaguaràs* > *amagaràs* (30,21), *inputat* > *imputat* (31,2).

No queda clar quin criteri se segueix en les correccions de les eles simples per dobles o viceversa: *amagatal* > *amagatall* (30,21); però: *callí* > *calí* (31,3), *cavall* > *caval* (32,17; però en 31,9 *cavall* queda sense correcció); *qual*

28. Excepte pel que fa a la incorporació del Tercer o Quart llibre d'Esdres (vegeu la nota 7) en la versió impresa. CAMPS, «Cinc-cents anys», p. 8; PUIG I TÀRRECH, «Les traduccions catalanes medievals», p. 195.

> *quall* (17,1; 30,5.20; 31,2.7.8; 32,15^{*2}; i *quals* > *qualls* (17,1; 30,19; 31,1^{*2}.9; però en 31,9 el segon *quals* queda sense correcció) *defalguen* > *deffallguen* (17,38).

En alguns casos les correccions es fan segons la grafia més tradicional o llatinitzant: *faents* > *fahents* (30,24), *circuí* > *circuhí* (31,7; però en el mateix verset no es corregeix *circuints*), *oït* > *oýt* (29,11), *cuita* > *cuyta* (30,3), *oïda* > *oýda* (30,14), *pecat* > *peccat* (31,2.5) i *pecats* > *peccats* (31,1), *aflicció* > *afflicció* (17,19).

Algunes correccions reflecteixen la pronunciació: *fonts* > *fons* (17,16), *segle* > *setgle* (17,16, geminació), *sobirà* > *subirà* (17,17).

En alguns casos les correccions es fan per indicar elisions (no d'una manera sistemàtica): *de ell* > *d'ell* (17,7.23² [la primera ocurrència es queda sense corregir]; 29,5), *lo Altisme* > *l'Altisme* (17,14), *lo home* > *l'home* (31,2).

Variants formals de lèxic o verbals

Hi ha variants formals de lèxic o verbals que no són significatives per a situar cronològicament el fragment en relació amb el text imprès. En alguns casos, la forma del text imprès és més moderna: *sútzea* > *sutza* (17,31), *Déus* > *Déu* (17,33), *enpertotstemps* > *enpertostemps* (28,10; 29,7.13; 30,2), *volentat* > *voluntat* (29,6.8), *dix* > *diguí* (29,7; 30,23). Però en alguns altres és més antiga: *va oir* > *oý* (17,7), *sperit* > *spirit* (17,16; 31,2), *hagut* > *haiüt* (29,11). En el fragment es fa servir l'adverbi *fort* en el sentit de 'molt' (30,12); els qui van preparar el text per a la impressió potser el van considerar arcaic i el van substituir per *molt*.

La forma *compunct* 'compungit' del fragment (29,13), corregida en *compunt* en el text imprès, està documentada per primer cop segons el DCVB i el DECat en el *Vita Christi*, d'Isabel de Villena (imprès el 1497, però començat a redactar els anys 1460-1470). Això —sobretot tractant-se d'una sola paraula— no és indicatiu suficient per a pensar que la traducció no podria ser de Bonifaci Ferrer, mort el 1417; en l'edició de les versions bíbliques catalanes medievals sovint trobem paraules que els diccionaris no documenten fins molt més tard.

En general, el text del manuscrit fa la impressió de ser més antic (com és lògic), però no es pot quantificar en quina mesura.

Errates

El text imprès corregeix almenys dues errates que trobem en el fragment: afegeix el mot *protecció* que el copista havia omès després de *has donat en*

mi (17,36) i l'article *los* que faltava davant *drets de cor* (31,11). Però n'introdueix d'altres: *fun* (17,9) en lloc de *fum* (corregida en la nostra edició, vegeu la nota); *prengueren-me* (17,19) en lloc de *prevengueren-me* (Vg: *praevenierunt me*); *gitat* (17,38) en lloc de *girat* (en el fragment la diferència entre *r* i *t* és bastant clara, de manera que aquesta errata ens pot fer pensar que el manuscrit del qual s'ha conservat aquest fragment no era la Bíblia propietat de Berenguer Vives de Boïl, sinó una altra que contenia el mateix text); *indignació de ells* (29,6) en lloc de *indignació de ell* (Vg: *indignatione eius*); *diràs* (30,4) en lloc de *duràs* (corregida en la nostra edició, vegeu la nota); *tot* (30,12) en lloc de *tots* (corregida en la nostra edició, vegeu la nota); *formaré* (31,8) en lloc de *fermaré* (Vg: *firmabo*); *corn* (32,21) en lloc de *cor* (corregida en la nostra edició, vegeu la nota). No sabem quines d'aquestes errates es van introduir ja en la impressió de 1478 i quines es deuen a la reedició de Spindeler.

Calcs del llatí

És ben clar que totes les característiques d'extrema fidelitat al text llatí o calc del llatí de la Bíblia del segle xv que detectem a partir de l'anàlisi de l'últim foli conservat i del Saltiri imprès per Spindeler (vegeu més amunt, apartat 2.2) ja es trobaven en la Bíblia atribuïda a Bonifaci Ferrer. Més encara, en alguns pocs casos en el Saltiri imprès per Spindeler trobem aquests calcs substituïts per formes genuïnament catalanes. Exemples: *féu-me salvu* (17,20; Vg: *salvum me fecit*) > *salvà'm*; *faràs salv* (17,28; Vg: *salvum facies*) > *salvaràs*; *fes salv* (17,42; Vg: *salvos faceret*) > *salvàs*; *cuita perquè delliures mi* (30,3; Vg: *accelera ut eruas me*) > *cuyta perquè'm delliures*; *faces a mi salvu* (30,3; Vg: *salvum me facias*) > *salves a mi*; *fes salvu a mi* (30,17; Vg: *salvum me fac*) > *salvà'm*; *instruiré a tu* (31,8; Vg: *instruam te*) > *instruir-t'he*.

3.2. *L'escativana de pergami amb text Esdres* (6,22-7,6; 7,19-21; 8,8-14; 8,27-31)

3.2.1. Descripció

Fragment de pergami trobat a l'AHN, secció «Inquisición», lligall 1588, caixa 1, expedient 2, de l'any 1557 («Barcelona. Processos criminales. Felipe Galiano como fiador de Onofre Jordá»). Es tracta d'una tira de pergami o es-

cativana tallada d'un foli de dues columnes en sentit horitzontal (ni de la part superior ni de la part inferior del foli) que reforçava el cosit de l'expedient núm. 2, constituït per diversos documents de paper. Entre els anys 2018 i 2020, a petició de Gemma Avenzo, es va separar de l'expedient, es va restaurar i se li va donar la nova signatura «Inquisición, MPD.519».

El recto quedava a la part de fora de l'expedient i el verso a la part que tocava el plec de paper. Vist des del recto, estava doblegat i agafat pel cosit per la cantonada superior esquerra i per gairebé tota la part dreta de dalt a baix. Estava molt deteriorat i amb la tinta molt esvaïda. Tal com estava cosit, quedava amagada la primera línia de la columna dreta i part de les línies 2-5 del recto, i les cinc primeres línies de la columna esquerra del verso.

Un cop separat del *liber tradens* i restaurat, el fragment fa 51 mm d'alçària i 272 mm d'amplada.²⁹

La caixa d'escriptura té una amplada de 175 mm. Està formada per dues columnes de 80 mm i un intercolumni de 15 mm.

En el recto, el marge esquerre és de 42 mm, i el dret, de 58 mm. En el verso, el marge esquerre és de 60 mm, i el dret, de 38 mm aproximadament.

Hi ha restes de les línies verticals de la pauta en la columna dreta del verso.

Les línies d'escriptura visibles (no sempre llegibles) són: *a*) en el recto, columna esquerra: 9 línies senceres i mitja línia tallada horitzontalment a dalt i a baix; columna dreta: 9 línies senceres i mitja línia tallada horitzontalment a dalt; *b*) en el verso, columna esquerra i columna dreta: 9 línies senceres i mitja línia tallada horitzontalment a dalt. La interlínia és de 5,1 mm.

La lletra és gòtica librària molt acurada. La caplletra vermella (al recto) ocupa quatre línies de text i té una alçària de 20 mm. La xifra de capítol (vii) i la decoració a la dreta i a l'esquerra de la xifra són de color vermell.

Conté Esd 6,22-7,6; 7,19-21; 8,8-14; 8,27-31, incloent-hi les línies senceres de text i fragments que no s'han pogut llegir.

Se'n va fer una primera transcripció a partir de l'original i de facsímils quan encara estava cosit a l'expedient i després, un cop separat i restaurat, s'ha

29. Fins i tot un cop separat i restaurat, les mesures no es poden prendre amb total precisió, perquè encara queda una mica arrugat. En tot cas, cal corregir la mesura d'amplada del fragment (= pàgina) que s'indica en BITECA (manid 5111): no són 175 mm, sinó 272. Ja es veu que dues columnes de 80 mm + 13 mm d'intercolumni + els marges (d'aproximadament 40 i 60 mm) no sumen 175 mm. Segurament hi ha hagut una confusió amb les dimensions de la caixa d'escriptura, que s'han deixat en blanc.

revisat i completat la transcripció a partir de l'original (amb ajuda de llum ultraviolada, que no ha estat útil) i de nous facsímils.

3.2.2. Criteris d'edició

A causa del mal estat del fragment i de la impossibilitat de llegir-ne gaire text seguit, hem optat per fer-ne una transcripció paleogràfica, en columnes paral·leles amb el text de la Vulgata, la qual cosa ajuda a identificar i situar els fragments de text llegibles. En els marges interiors de les pàgines s'indica la numeració de les línies del manuscrit, que és la que es fa servir per als corresponents aparats. La numeració dels versets s'indica en la columna de la Vulgata amb xifres volades inserides en el text, i en la columna de la versió catalana al marge dret. En aquesta columna la plec vertical (|) inserida en el text indica el lloc on comença el verset escrit en el marge dret.

Pàgina o columna de l'esquerra

En la columna de l'esquerra, de la Vulgata, s'hi ha copiat el text de l'edició de Vulgata Stuttgartiensis. En lloc de puntuació s'hi ha deixat la divisió «per cola et commata» volguda per sant Jeroni, representada per barres inclinades (/). Les quantitats numèriques s'han escrit en xifres romanes perquè així s'iguali la llargada de les línies amb la llargada de les línies de la versió catalana, on es fan servir les xifres romanes.

Les notes de l'aparat estan referenciades segons capítol i verset del text bíblic. L'aparat només recull de l'edició de Stuttgart les variants de la Vulgata Sixtoclementina (sigla c), que s'ha revisat i completat amb un exemplar d'aquesta revisió del 1598. Perquè sigui al màxim d'útil per a la comparació amb la versió catalana, s'hi han afegit les variants resultat de la collació amb quatre vulgates del territori:

— *M Montepessulanus*. Londres, British Library, Harley 4772 i 4773. Montpeller, segles XII-XIII.

— *G Gerundensis*. Girona, Biblioteca Pública, ms. 107. Monestir de Sant Feliu de Guíxols, originari del Llenguadoc o de Catalunya, primera meitat del segle XIII.

— *T Tarraconensis*, Tarragona, Biblioteca del Seminari Pontifici, mss. 434 i 438. Monestir de Santa Maria d'Escaladei, inici del segle XIV.

— *V Vicensis*. Vic, Biblioteca Episcopal, Arxiu Capítular, mss. 1-4 (abans XXII-XXV). Vic, any 1268.

Pàgina o columna de la dreta

En la columna de la dreta, la disposició del text imita la que té en el manuscrit. En el marge esquerre s'indica *r* = recto, *v* = verso, 1 = columna 1, 2 = columna 2 i el número de línia. Els fragments de text il·legibles s'indiquen entre claudàtors amb travesser ({ i }). El nombre de punts entre aquests claudàtors indica aproximadament el nombre de lletres del manuscrit que no podem llegir. Si entre aquests claudàtors s'hi escriu text, vol dir que es tracta de text reconstruït conjecturalment a partir de les petites traces de lletres i de l'espai disponible. Un punt al dessota d'una lletra indica que la lectura no és segura. Les abreviatures de *Jerusalem* (recto, col. 2, lín. 2; verso, col. 2, lín. 7) no es desenvolupen per evitar que la línia s'allargui excessivament. L'abreviatura tironiana en forma de 7 (en llatí: *et*, *etiam*, etc.), que representa la conjunció *e*, es transcriu: ʾ. Es desenvolupen en cursiva les altres abreviatures. Els punts volats entre espais indiquen restes de la puntuació original (dos punts o punt; vegeu més amunt, apartat 3.1.5)

Les notes de l'aparat estan referenciades segons recto o verso, número de columna i número de línia.

3.2.3. Relació amb el bifoli del llibre dels Salms

Totes les característiques del fragment fan que es pugui confirmar que pertany al mateix còdex que el bifoli dels Salms descrit i estudiat en els apartats anteriors: les mesures de l'amplada de la caixa d'escriptura, l'amplada de les columnes i de l'intercolumni, la distància interlineal, el tipus de lletra, les dimensions i el color de les caplletres, l'ús abundant de l'abreviatura tironiana en forma de 7 (ʾ) per a representar la conjunció *e*, l'absència de *s* líquida en paraules que també comencen per *es-* en el fragment dels Salms (*esguart* —amb *-t* final com en el fragment dels Salms—, *establit*), etc.

La petitesa del fragment i el seu mal estat no permeten treure'n gaires més conclusions. En tot cas, és una nova prova (afegida a la de la numeració del segon foli del bifoli dels Salms) que el fragment dels Salms pertanyia a una Bíblia completa.

4. Conclusions

De tot el que ha estat exposat, se'n poden treure les conclusions següents:

1. La Inquisició va fer desaparèixer la major part de les bibles catalanes, tant les traduïdes de l'hebreu (només ens n'han arribat còpies parcials) com la gairebé totalitat de les traduïdes del llatí. Malgrat tot, en els arxius de la mateixa Inquisició s'han conservat, com a protecció dels expedients de paper, en forma de cobertes de pergamí (normalment bifolis) o d'escativanes de pergamí (tires que protegeixen els cosits), diversos fragments de versions bíbliques catalanes medievals, dos dels quals s'editen en aquest article.

2. El fragment més llarg i llegible dels dos editats en aquest article (fragment dels Salms) es distingeix dels altres (esmentats en l'apartat 2.3 de més amunt) atribuïts a la Bíblia (suposadament) de Bonifaci Ferrer perquè s'ha pogut comparar amb el corresponent text bíblic de la versió impresa.

3. Els dos fragments editats se sap que formaven part de la Bíblia atribuïda a Bonifaci Ferrer, no solament per les seves característiques lingüístiques (es podria defensar la hipòtesi, molt poc probable, de l'existència de dues versions bíbliques catalanes amb la característica comuna del calc del llatí), sinó sobretot perquè la comparació amb el text de la Bíblia impresa permet veure que tots dos textos són en tot idèntics, llevat d'algunes poques correccions. Fins i tot ambdós textos coincideixen en l'omissió d'un verset sencer en 17,5-6 (vegeu més amunt, apartat 3.1.6). Malgrat això, un error de còpia en la impressió de Spindeler (*gitat* en lloc de *girat* en Sl 17,38) ens fa sospitar que el manuscrit al qual pertany el fragment dels Salms trobat a l'AHN (en el qual es distingeixen clarament les *erres* de les *tes*) no és l'exemplar de Berenguer Vives de Boïl que va servir per a preparar la impressió de la Bíblia valenciana de 1478.

4. Aquests fragments són una mostra d'una Bíblia de luxe, de gran format i decoració esplèndida, que evidencia la gran estima de què gaudia el text bíblic en la cultura catalana medieval.³⁰

30. En el mateix sentit podem recordar l'abundant possessió de bibles en «romanç», en «vulgar català» o en «català» per part de la casa reial catalana (documentades almenys set durant el segle XIV: sis esmentades en CASANELLAS, «Sobre l'antiguitat», p. 179, i una altra en RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a la història*, vol. 1, núm. 444, p. 395-396: el 4 de febrer del 1398 el rei Martí mana que li entreguin els dos volums d'una Bíblia escrita en català que són en el seu arxiu).

5. L'anàlisi del bifoli amb text dels Salms demostra clarament que dins del bifoli trobat hi anava un altre bifoli i que, per tant, al primer dels dos folis, sense numeració, li correspon la xifra CCXVIII.

6. De la numeració del segon dels folis del llibre dels Salms i de la quantitat estimada de text bíblic contingut en el bifoli, se'n dedueix que aquest fragment no pertany a un saltiri sinó a una Bíblia completa, sense pròlegs ni apòcrifs, i probablement també sense els llibres del Paralipòmens (que també es troben a faltar en algunes altres Bibles medievals). També se'n dedueix que el conjunt de la Bíblia sencera podia tenir uns 568 folis.

7. El fragment amb text d'Esdres pertany al mateix còdex que el fragment del llibre dels Salms i és una segona prova que el fragment dels Salms pertanyia a una Bíblia completa.

8. Algunes característiques comunes entre el fragment dels Salms i el d'Esdres (grafia idèntica del mot *esguard*, absència d'altres mots començats per essa líquida, abundància de l'abreviatura tironiana en forma de 7 (7) per a representar la conjunció *e* ens permeten intuir que el text de la traducció de la Bíblia atribuïda a Bonifaci Ferrer devia ser molt uniforme (almenys pel que fa a l'Antic Testament).

9. De la comparació entre el text del bifoli dels Salms i el text de la Bíblia impresa es dedueix que les correccions fetes principalment pel convers Daniel Vives a les ordres de l'inquisidor Jaume Borrell foren de molt poca importància. Fins i tot no es pot excloure que algunes haguessin estat introduïdes pel taller de Spindeler en reeditar a Barcelona el llibre dels Salms.

10. De la comparació entre el text del bifoli dels Salms i el text de la Bíblia impresa es dedueix que l'extrema fidelitat o calc del llatí propi de la Bíblia del segle XV no va ser obra dels correctors (el convers Daniel Vives a les ordres de l'inquisidor Jaume Borrell), sinó que aquests, al contrari, en alguns casos (pocs) adaptaren el text a un català més genuí. El calc provenia ja de l'obra dels monjos de Portaceli a les ordres de Bonifaci Ferrer (suposant que es doni crèdit a l'atribució de la Bíblia valenciana a Bonifaci Ferrer que es fa en el seu colofó).

Abreviacions diverses i símbols

Les sigles de testimonis de l'aparat de l'edició del fragment d'Esdres (apèndix 2) s'expliquen en l'apartat 3.2.2 de més amunt. Les sigles bibliogràfiques

en majúscules s'expliquen a continuació en la «Bibliografia». Altres abreviacions:

Ⓐ	Aparat crític (en els apèndixs 1 i 2)
ABCat	Associació Bíblica de Catalunya
AHN	Madrid, Archivo Histórico Nacional
CBCat	Corpus Biblicum Catalanicum
col.	columna
lín.	línia
Ⓝ	Notes (en els apèndixs 1 i 2)
<i>r</i>	recto
<i>v</i>	verso
v.	verset (en l'apèndix 1)
vv.	versets (en l'apèndix 1)
Vg	Vulgata

Bibliografia

- BCI = *La Bíblia: Bíblia catalana. Traducció interconfessional*. 13a ed. Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya: Editorial Claret: Societats Bíbliques Unides, 2014. [1a ed.: 1993]
- BITECA = BELTRAN, Vicenç; AVENOZA, Gemma; SORIANO, Lourdes (dir.). «Bibliografia de textos antics catalans, valencians i balears». En: FAULHABER, Charles B. (dir.) *PhiloBiblon* [en línia]. Berkeley: The Bancroft Library: Universitat de Califòrnia, 1997-. <http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/biteca_en.html>. [Per a localitzar el manuscrit a partir de l'identificador *manid*, cal escriure, per exemple, “manid 5105” (amb cometes dobles rec-tes) en el camp de «Cerca simple» de la cerca «Manuscrit/Impress» i fer clic en el botó «Cerca»]
- BOHIGAS, Pere. «La Bíblia a Catalunya». En: *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982. (Biblioteca Abat Oliba; 23), p. 57-76. [Publicat primerament en *II Congrés Litúrgic de Montserrat*. Vol. 2. Montserrat, 1967, p. 125-140]
- «Dos fragments catalans dels *Evangelis*, restes de la traducció de la *Bíblia* de Bonifaci Ferrer». En: BOHIGAS, Pere. *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982. (Biblio-

- teca Abat Oliba; 23), p. 77-93. [Publicat primerament en *Saggi e ricerche in memoria di Ettore Li Gotti*. Vol. 1. Palerm, 1962]
- CAMPS, Guiu. «Cinc-cents anys de la primera edició catalana de la Bíblia». *Revista Catalana de Teologia* (Barcelona), 3 (1978), p. 3-16.
- CASANELLAS I BASSOLS, Pere. «Versiones bíblicas catalanas e Inquisición: fragmentos de biblias catalanas encontrados entre la documentación inquisitorial conservada en el Archivo Histórico Nacional de Madrid». En: *III Simposio Internacional de Estudos Inquisitoriais: novas fronteiras (Alcalá de Henares, junho de 2015)* [en línia], Cachoeira, Bahia: Universidade Federal do Recôncavo da Bahia, 2016. <<http://cbcat.abcat.cat/bibliografia/#1.2>>. (Anais Eletrônicos 2015)
- «Sobre l'antiguitat de la Bíblia del segle XIV». *Anuario de Estudios Medievales*, 53 (2023), p. 167-185.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. *Diccionari català-valencià-balear*. 2a ed. dels dos primers volums i reimpressió dels restants. Palma, 1964-1969. 10 v. [Primera edició dels dos primers volums i primera impressió dels restants: 1930-1962. Edició en línia: <<https://dcvb.iec.cat/>>]
- DECat = COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, 1980-2001. 10 v.
- GARCÍA MARTÍNEZ, Florentino. «La autoridad de 4 Esdras y el descubrimiento de América». *Estudios Bíblicos*, 70 (2012), p. 321-343.
- HAEBLER, Konrad. «The Valencian Bible of 1478». *Revue Hispanique*, 21 (1909), p. 371-387.
- IZQUIERDO, Josep. *La Bíblia en valencià: De la lecció de la Sagrada Escriptura en llengua vulgar*. València: Saó, 1997. (Sèrie Bíblica; 2)
- NADAL, Josep M.; PRATS, Modest. *Història de la llengua catalana*. Vol. 2: *El segle XV*. Barcelona: Edicions 62, 1996.
- PUIG I TÀRRECH, Armand. «Les traduccions catalanes medievals de la Bíblia». En: *El text: lectures i història*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: Associació Bíblica de Catalunya, 2001. (Scripta Biblica; 3), p. 107-231.
- RIERA I SANS, Jaume. «Bíbliches en català no cremades per la Inquisició espanyola». *Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya*, núm. 115 (setembre 2013), p. 41-70.
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni (ed.). *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000. 2 v.
- VENTURA, Jordi. *La Bíblia valenciana: Recuperació de la història d'un incunable en català*. Barcelona: Curial, 1993. (Biblioteca Torres Amat; 12)

- VILLANUEVA, Joaquim Llorenç. *De la lección de la Sagrada Escritura en lenguas vulgares*. València, 1791.
- Vulgata Sixtoclementina = *Biblia sacra Vulgatae editionis. Sixti V. P.M. iusu recognita atque edita*. Roma, 1598.
- Vulgata Stuttgartiensis = *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*. A cura de Robert Weber *et al.* Edició revisada a cura de Roger Gryson. 5a ed. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2007. [1a ed.: 1969; 4a ed.: 1994]
- WITTLIN, Curt. «El “Psaltiri” del 1480 i altres restes de la “Bíblia valenciana” dels cartoixans de Portaceli». En: BOVER I FONT, August; MARTÍ-OLIVELLA, Jaume; NEWMAN, Mary Ann (ed.), *Actes del Setè Colloqui d’Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Berkeley, 1993)*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1996. (Biblioteca Abat Oliba; 165), p. 287-301.

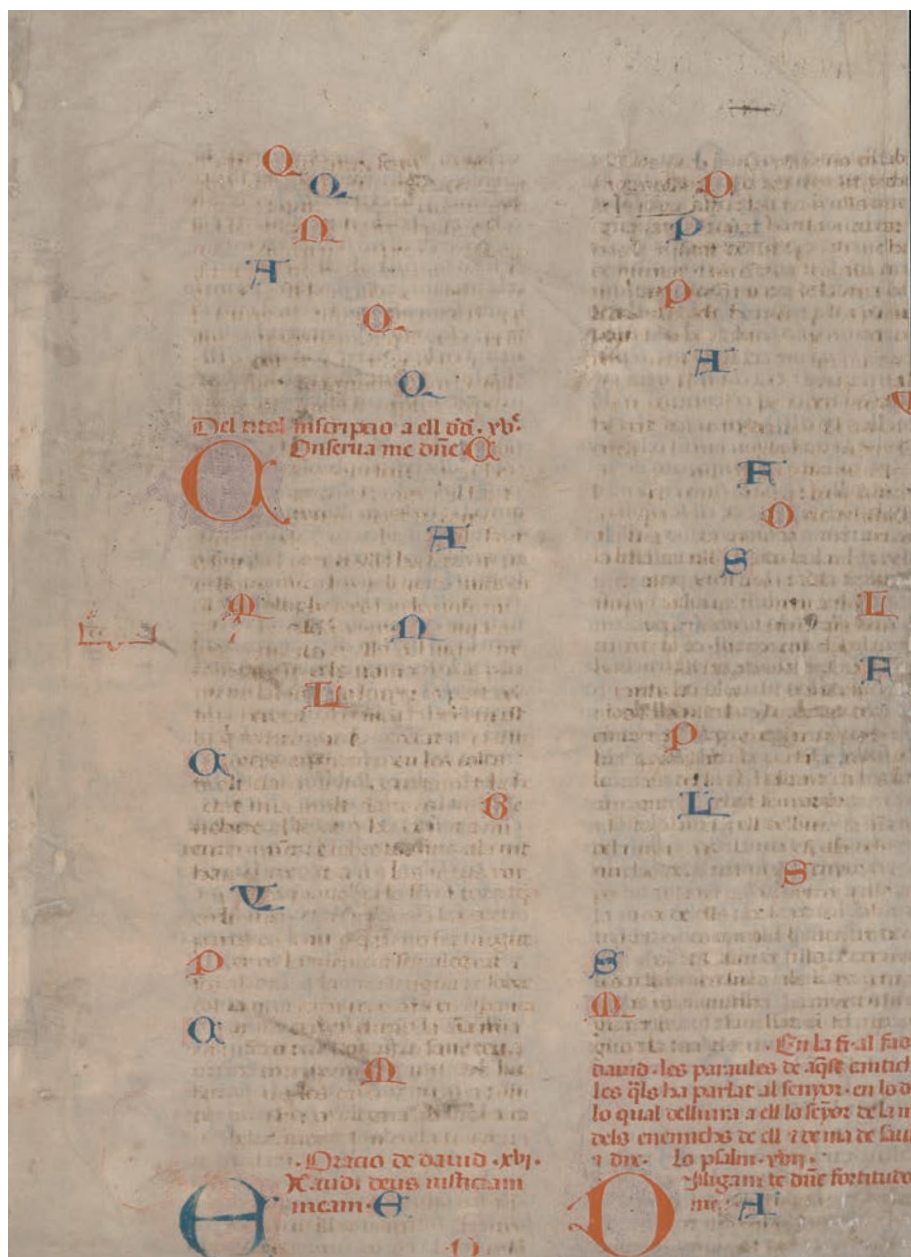

FIGURA 1. Sl 14,1-17,3 (Madrid – Ministerio de Cultura y Deporte – Archivo Histórico Nacional. ES.28079.AHN//INQUISICIÓN,MPD.469, f. 218r).

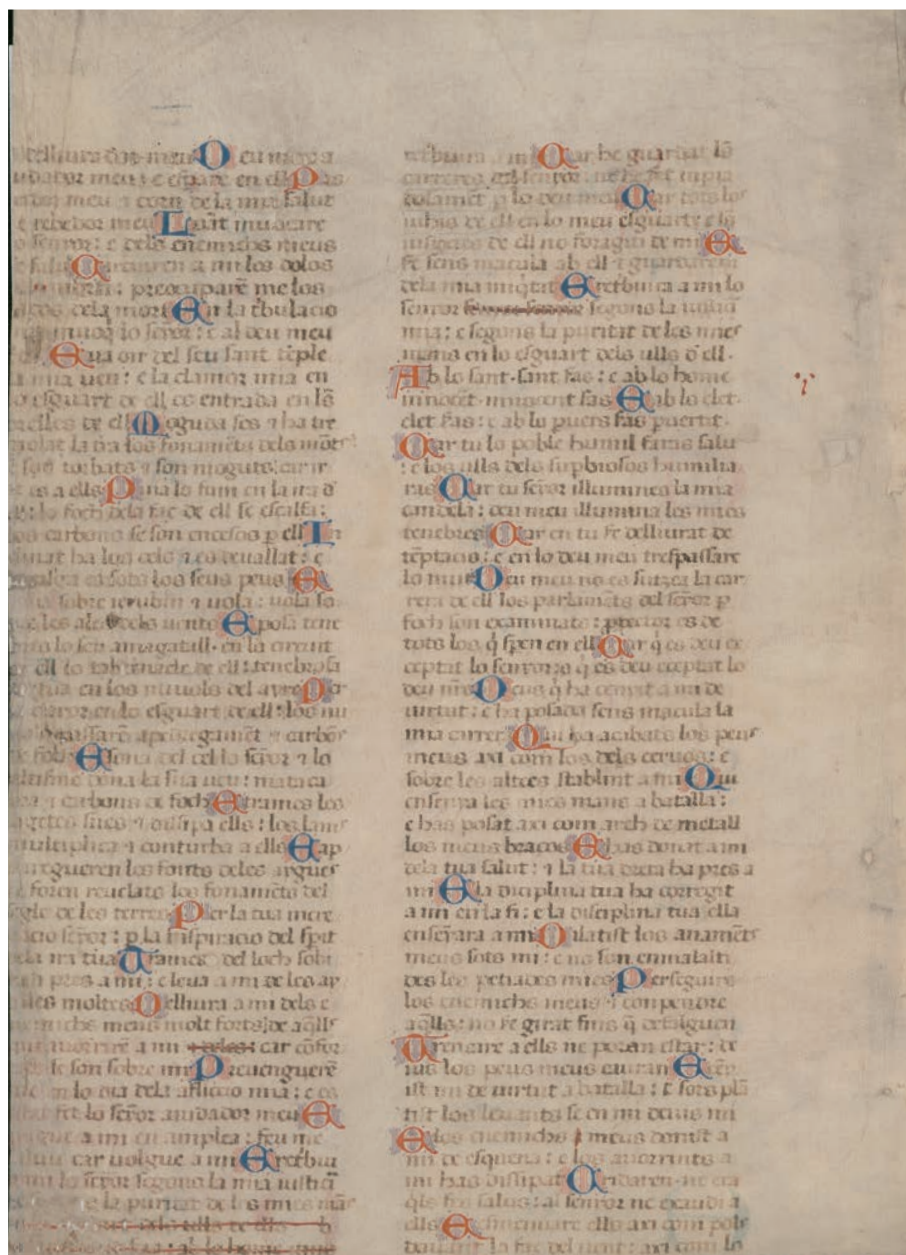

FIGURA 2. Sl 17,3-43 (Madrid – Ministerio de Cultura y Deporte – Archivo Histórico Nacional. ES.28079.AHN//INQUISICIÓN,MPD.469, f. 218*v*).

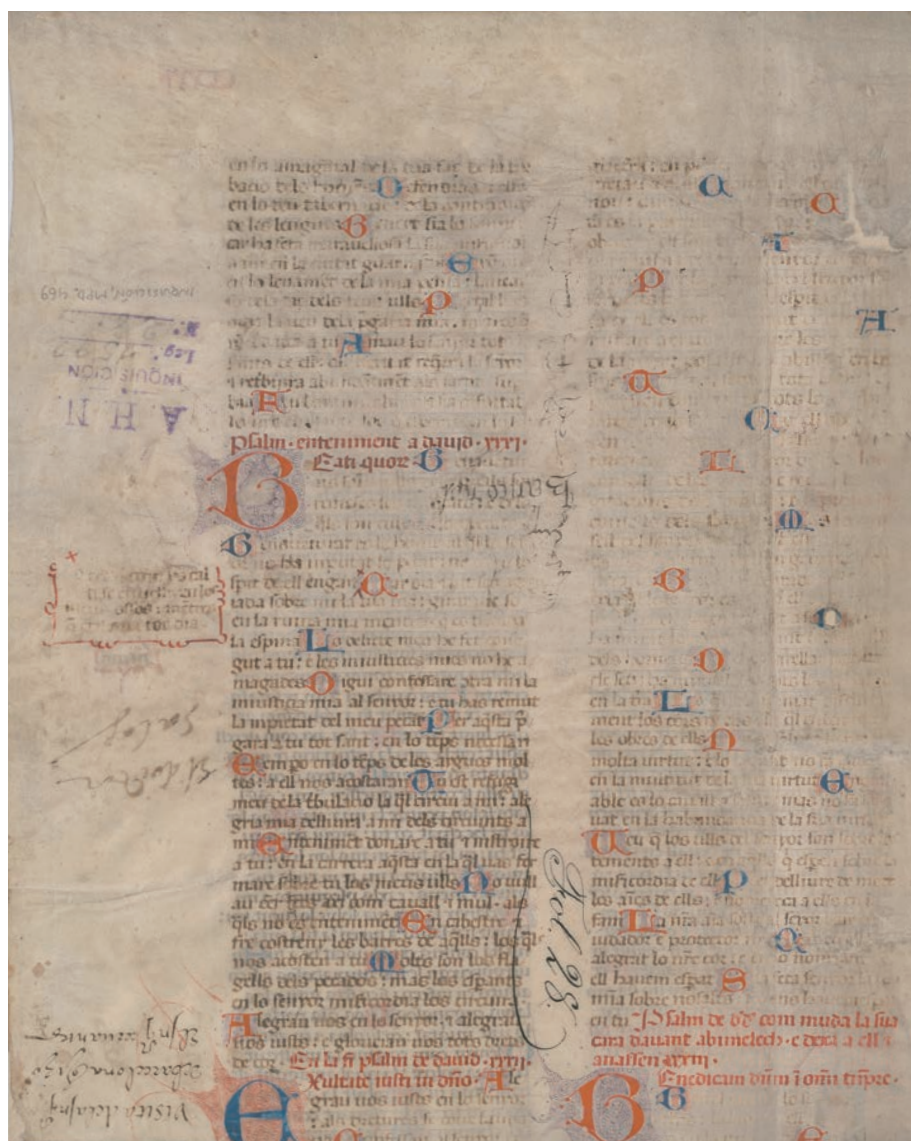

FIGURA 4. SI 30,21-33,3 (Madrid – Ministerio de Cultura y Deporte – Archivo Histórico Nacional. ES.28079.AHN//INQUISICIÓN,MPD.469, f. 221v).

FIGURA 5. Esd 6,22-7,6; 7,19-21 (Madrid – Ministerio de Cultura y Deporte – Archivo Histórico Nacional. ES.28079.AHN//INQUISICIÓN,MPD.519, recto).

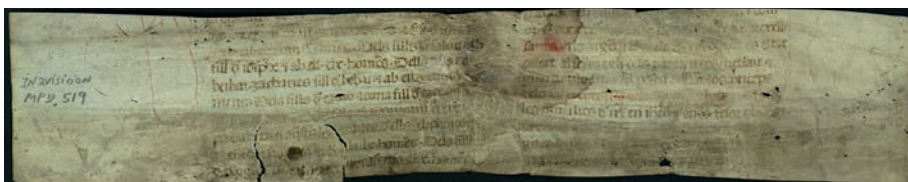

FIGURA 6. Esd 8,8-14.27-31 (Madrid – Ministerio de Cultura y Deporte – Archivo Histórico Nacional. ES.28079.AHN//INQUISICIÓN,MPD.519, verso).

SALMS 16,15-17,7

APÈNDIX 1

MADRID AHN

SPINDELER

¹⁵ Mas yo, en justícia [ap]par[ré] en lo
eşguart [teu];
seré sadollat com serà apareguda la tua
glòria.

17

¹ En la fi: Al fadr[i] David. Les paraules
de aquest càntich, les quals ha parlat al
Senyor en lo d[ia] lo qual delliurà a ell
lo Senyor de la m[à] dels enemichs de ell
e de mà de Saül[.], e dix: Lo psalm xvii.
Diligam te Domine fortitudo mea.

² A[...]

³ [...] {218c} [e] delliurador meu.

Déu meu, a[.]udador meu: e esperaré en
ell.

Pro[t]ector meu, e corn de la mia salut, e
rebedor meu.

⁴ Loant invocaré [l]o Senyor, e dels ene-
michs meus [m]e salv.

⁵ Circuïren a mi [*]
[*]

⁶ [*] los dolós de l'infern,
preocuparen-me los [.]aços de la mort.

⁷ En la tribulació m[ia], invoquí lo Senyor;
e al Déu meu cridí.

¹⁵ Mas yo, en justícia, apparré en lo
sguard teu;
seré sadollat com serà apareguda la tua
glòria.

17

¹ Diligam te, Domine, fortitudo mea. En
la fi: Al fadri David. Les paraules de
aquest càntich, les qualls ha parlat al
Senyor en lo dia lo quall delliurà a ell
lo Senyor de la mà dels enemichs {10r}
de ell e de Saüll, e dix lo psalm: xvii

² Amar t'he, Senyor, fortelea mia.

³ Lo Senyor és firmament meu, e refugi
meu, e delliurador meu.

Déu meu, ajudador meu: speraré en ell.

Protector meu, e corn de la mia salut, e
rebedor meu.

⁴ Loant invocaré lo Senyor, e dels
enemichs meus me salvarà.

⁵ Circuïren a mi[*]
[*]

⁶ [*] les dolors de l'infern,
preocuparen-me los laços de la mort.

⁷ En la tribulació mia, invoquí lo Senyor;
e al Déu meu cridí.

Ⓐ 16,15 yo] yō. | 17,1-3 mea ... A ... {218c} En les tres últimes línies de la pàgina
només es poden llegir (a més de la part inferior de la caplletra vermella D, de Diligam),
el mot mea final de la rúbrica en vermell i la majúscula de color blau A. | 6 los dolós]
O bé, potser: les dolós. La o sembla clara, però el masculí no és usual a l'edat mitjana.

16,15 eşguart] Spindeler: sguard. | 17,1 quals] Spindeler: qualls. | qual] Spindeler:
quall. | e de mà] Spindeler omet els mot mà de (Vg: manu). | Diligam ... mea.] Spinde-
ler col·loca el títol llatí al principi de la rúbrica. | 3 e esperaré] Amb la conjunció com en
la Vg. Spindeler: speraré. | 5-6 La llacuna (produïda segurament per homeotèlèton: re-
petició de circuïren a mi al principi dels vv. 5 i 6) existeix també en Spindeler. Cf Vg
⁵ circumdederunt me dolores mortis et torrentes iniquitatis conturbaverunt me ⁶ dolores
infernī circumdederunt me. | 6 dolós] Spindeler: dolors.

APÈNDIX 1

SALMS 17,7-17

MADRID AHN

E va oir del seu sant temple la mia veu
e la clamor mia en lo esguart de ell és
entrada en les orelles de ell
⁸ Moguda s'és e ha tremolat la terra;
los fonaments dels monts se són torbats
e són moguts, car irat és a ells.
⁹ Pujà lo fum en la ira de ell,
lo foch de la faç de ell se escalfà,
los carbons se són encesos per ell.
¹⁰ In[c]linat ha los cels, e és devallat;
e la caliga és sots los seus peus.
¹¹ E [p]ujà sobre jerubín e volà,
volà soñre les ales dels vents.
¹² E posà tenebres lo seu amagatall;
e en lo circuït de ell lo tabernacle de ell;
tenebrosa [ay]gua en los núvols de l'ayre.
¹³ Per [la] claror, en lo esguart de ell los
nú[v]ol[s p]assaren;
apedregament e carbons de foch.
¹⁴ E sonà del cel lo Senyor,
e lo [A]ltisme donà la sua veu;
matacaßra e carbons de foch.:
¹⁵ E tramés les şagetes sues e dissipà ells;
los lams multiplicà e conturbà a ells.
¹⁶ E apparegueren les fonts de les aygües,
[e] foren revelats los fonaments del segle
de les terres,
per la tua incre[p]ació, Senyor,
per la inspiració de l'sperit [d]e la ira tua
¹⁷ Tramés del loch sobi[rà], e pres a mi,

SPINDELER

E oý del seu sant temple la mia veu;
e la clamor mia en lo sguard d'ell és
entrada en les orelles de ell.
⁸ Moguda s'és e ha tremolat la terra;
los fonaments dels monts se són torbats
e són moguts, car irat és a ells.
⁹ Pujà lo fum en la ira de ell,
e lo foch de la faç de ell s'escalfà,
los carbons se són encesos per ell.
¹⁰ Inclinat ha los cels, e és devallat;
e la calija és sots los seus peus.
¹¹ E pujà sobre cherubí e volà,
volà sobre les ales dels vents.
¹² E posà tenebres lo seu amagatall;
e en lo circuït de ell lo tabernacle de ell;
tenebrosa aygua en los núvols de l'ayre.
¹³ Per la claror, en lo sguard de ell los
núvols passaren;
ape- {10v} dregament e carbons de foch.
¹⁴ E sonà del cel lo Senyor,
e l'Altisme donà la sua veu;
matacabra e carbons de foch.
¹⁵ E tramés les sagettes sues e dissipà ells;
los lams multiplicà e conturbà a ells.
¹⁶ E apparegueren les fons de les aygües,
e foren revelats los fonaments del setgle
de les terres,
per la tua increpació, Senyor,
e per la inspiració del spirit de la ira tua.
¹⁷ Tramés del loch subirà, e pres a mi,

Ⓐ 12 lo circuït] la circuit.

Ⓐ 7 va oir] *Spindeler*: oý. | esguart de ell] *Spindeler*: sguard d'ell. | 9 fum] *Spindeler*: fun, *errata corregida en la nostra edició*. | se escalfà] *Spindeler*: s'escalfà. | 10 caliga] *Spindeler*: calija. | 11 jerubín] *Spindeler*: cherubí. | 13 esguart] *Spindeler*: sguard. | 14 lo Altisme] *Spindeler*: l'Altisme. | matacaßra] 'Calamarsa menuda'. *Mot datat al Rosselló des del segle xiv (DECat, V, 534a27-54)*. | 15 şagetes] *Spindeler*: sagettes. | lams] *Spindeler*: lamps. | 16 fonts] *Spindeler*: fons, *reflectint l'emmudiment de la t. | segle] Spindeler*: setgle. | per la inspiració] *Abans hi ha puntuació: dos punts. Spindeler*: e per la inspiració. *Sense conjunció en la Vulgata*. | sperit] *Spindeler*: spirit.

SALMS 17,17-26

APÈNDIX 1

MADRID AHN

e levà a mi de les ay[*g*]ües moltes.
¹⁸ Delliurà a mi dels enemichs meus molt
 forts,
 de aquells qui avorriren a mi, car con-
 for[tats] se són sobre mi.
¹⁹ Prevengueren-me en lo dia de la aflic-
 ció mia;
 e és [est]at fet lo Senyor ajudador meu.
²⁰ E [tra]gué a mi en amplea;
 féu-me [s]alvu, car volgué a mi.
²¹ E retribuï[rà a] mi lo Senyor segons la
 mia justícia,
 [e segon]s la puritat de les mies mans
 {218*d*} retribuïrà a mi
²² car he guardat les carreres del Senyor
 ne he fet inpiadosament per lo Déu
 meu
²³ car tots los juhís de ell en lo meu es-
 guart
 e les justícies de ell no foragití de mi.
²⁴ E seré sens màcula ab ell
 e guardar-he'm de la mia iniquitat
²⁵ E retribuïrà a mi lo Senyor segons la
 justícia mia,
 e segons la puritat de les mies mans
 en lo esguart dels ulls de ell.
²⁶ Ab lo sant, sant seràs;

SPINDELER

e levà a mi de les aygües moltes.
¹⁸ Delliurà a mi dels enemichs meus molt
 forts
 e de aquells qui avorriren a mi, car
 confortats són sobre mi.
¹⁹ Prengueren-me en lo dia de la aflicció
 mia;
 e és stat fet lo Senyor ajudador meu.
²⁰ E tragué a mi en amplea;
 salvà'm, car volgué a mi.
²¹ E retribuïrà a mi lo Senyor segons la
 mia justícia,
 e segons la puritat de les mies mans
 retribuïrà a mi.
²² Car he guardat les carreres del Senyor,
 ne he fet impiadosament per lo Déu
 meu.
²³ Car tots los juhís de ell en lo meu
 sguard
 e les justícies d'ell no foragití de mi.
²⁴ E seré sens màcula ab ell
 e guardar-m'he de la mia iniquitat
²⁵ E retribuïrà a mi lo Senyor segons la
 justícia mia,
 e segons la puritat de les mies mans
 en l'esguard dels ulls de ell.
²⁶ {11*r*} Ab lo sant, sant seràs;

Ⓐ ¹⁸ car] e de les car (el ratllat és en vermell). | ²¹ mans] mans [en lo esguart dels ulls de ell] [a]b [lo sant sant] seràs, ab lo home inno. Copiat, per error, de més endavant (vv. 25-26) i ratllat en vermell per la mateixa primera mà. | ²⁵ Senyor] senyor ~~senyor~~ (ratllat en vermell).

Ⓝ ¹⁸ de aquells] *Spindeler*: e de aquells. Cf. *Vg*: et ab his. | se són] *Spindeler*: són. Cf. *Vg* sunt. | ¹⁹ Prevengueren-me] 'S'avançaren a mi, foren els primers a', traducció correcta de *Vg*: praevenērunt me. *Spindeler* empitjora el text: Prengueren-me. | aflicció] *Spindeler*: aflicció. | ²⁰ féu-me salvu] *Spindeler*: salvà'm. Cf. *Vg*: salvum me fecit. | ²³ esguart] *Spindeler*: sguard. | de ell [no]] *Spindeler*: d'ell. | ²⁴ guardar-he'm] guardarem. L'ordre dels elements no és l'habitual del futur analític, però per parallelisme amb el verb seré del primer hemisitiu i com a traducció de la *Vg* observabo (futur) l'interpretem com a futur i no com a forma d'obligació. Cf. *Spindeler*: guardar me, és a dir, guardar-m'he 'em guardaré'. | ²⁵ esguart] *Spindeler*: sguard.

APÈNDIX 1

SALMS 17,26-36

MADRID AHN

e ab lo home innocent, innocent seràs.
²⁷ E ab lo elet, elet seràs;
 e ab lo pervers, seras pervertit.
²⁸ Car tu lo poble humil faràs salv;
 e los ulls dels superbiosos humiliaràs
²⁹ Car tu, Senyor, iillumines la mia candel:
 Déu meu, iillumina les mies tenebres.
³⁰ Car en tu seré delliuat de temptació,
 e en lo Déu meu trespassaré lo mur.
³¹ Déu meu, no és sùtzea la carrera de ell;
 los parlaments del Senyor per foch són
 examinats,
 protector és de tots los qui speren en ell
³² Car, qui és Déu, exceptat lo Senyor?
 O qui és Déu, exceptat lo Déu nostre?
³³ Déus, qui ha cenyit a mi de virtut,
 e ha posada sens màcula la mia carrera.
³⁴ Qui ha acabats los peus meus axí com
 los dels cervos,
 e sobre les altees stablint a mi.
³⁵ Qui ensenya les mies mans a batalla;
 e has posat axí com arch de metall los
 meus braços.
³⁶ E has donat a mi [protecció] de la tua
 salut,
 e la tua drete ha pres a mi.
 E la diciplina tua ha corregit a mi en la fi;
 e la diciplina tua ella ensenyarà a mi.

SPINDELER

e ab lo home innocent, innocent seràs.
²⁷ E ab lo elet, elet seràs;
 e ab lo pervers, seràs pervertit.
²⁸ Car tu lo poble humil salvaràs;
 e los ulls dels superbiosos humiliaràs
²⁹ Car tu, Senyor, iillumines la mia
 candela:
 Déu meu, iillumina les mies tenebres.
³⁰ Car en tu seré delliuat de tentació,
 e en lo Déu meu trespassaré lo mur.
³¹ Déu meu, no és sutza la carrera de ell;
 los parlaments del Senyor per foch són
 examinats,
 protector és de tots los qui speren en ell.
³² Car, qui és Déu, exceptat lo Senyor?
 O qui és Déu, exceptat lo Déu nostre?
³³ Déu, qui ha cenyit a mi de virtut,
 e ha posada sens màcula la mia carrera.
³⁴ Qui ha acabats los peus meus axí com
 los dels cervos,
 e sobre les altees stablint a mi.
³⁵ Qui ensenya les mies mans a batalla;
 e has posat axí com arch de matall los
 meus brassos.
³⁶ E has donat a mi protecció de la tua
 salut,
 e la tua drete ha pres a mi.
 E la diciplina tua ha corregit a mi en la
 fi;
 e la diciplina tua ella ensenyarà a mi.

Ⓐ **32** exceptat (bis)] *La segona vegada que apareix el mot en el verset està escrit eceptat.* | **36** protecció] *Afegit conjecturalment basat-nos en Spindeler protecció i Vg protectionem.*

Ⓝ **28** faràs salv] *Spindeler: salvaràs. Cf. Vg: saluum facies.* | **30** temptació] *Spindeler: tentació.* | **31** sùtzea] *Segons DECat VIII, 164a55, la variant sùtzeu de l'adjectiu sutze sorgí en el segle xv; Coromines en cita exemples de Canals, Vicent Ferrer, B. Oliver...; el DCVB en cita exemples d'Eiximenis i Ausiàs Marc.* | **33** Déus] *Spindeler: Déu.* | **35** metall] *Spindeler: matall.* | braços] *Spindeler: brassos.* | **36** diciplina] *Spindeler: disciplina.*

SALMS 17,37-28,7

APÈNDIX 1

MADRID AHN

³⁷ Dilatist los anaments meus sots mi,
e no són enmalaltides les petjades mies.
³⁸ Perseguiré los enemichs meus e con-
pendré aquells;
no seré girat fins que defalguen.
³⁹ Trencaré a ells ne poran estar;
dejús los peus meus cauran.
⁴⁰ E cenyist mi de virtut a batalla;
e sotsplantist los levants-se en mi dejús mi.
⁴¹ E los enemichs meus donist a mi de
esquena,
e los avorrints a mi has dissipat.
⁴² Cridaren, ne era qui·ls fes salvs,
al Senyor: ne exaudí a ells.
⁴³ E esmenuaré ells axí com pols davant
la faç del vent;
axí com lo

28

{221a} ⁵ veu del Senyor trencant los ce-
dres;
e traçarà lo Senyor los cedres de Lí-
b[an].
⁶ E [e]smenuarà a ells axí com vedell de
Líban,
e axí com lo fill amat dels [...]ns.
⁷ L[a] veu del Senyor tallant la flama del
foch,

SPINDELER

³⁷ Dilatist los anaments meus sots mi,
e no són enmalaltides les petjades mies.
³⁸ Perseguiré los enemichs meus e
compendré aquells;
no seré gitat fins que deffallguen.
³⁹ Trencaré a ells {11v} ne poran star;
dejús los peus meus cauran.
⁴⁰ E cenyist a mi de virtut a batalla;
e sotsplantist los levants-se en mi dejús mi.
⁴¹ E los enemichs meus donist a mi de
esquena,
e los avorrints a mi has dissipat.
⁴² Cridaren, ne era qui·ls salvàs,
al Senyor: ne exaudí a ells.
⁴³ E esmenuaré ells axí com pols davant
la faç del vent;
axí com lo

28

⁵ veu del Senyor trencant los cedres;
e trencarà lo Senyor los cedres de Líban.
⁶ E esmenuarà ells axí com vedell de
Líban,
e amat axí com los fills dels unicorns.
⁷ La veu del Senyor tallant la flama del
foch,

Ⓐ 41 enemichs] enemichs a (ratllat en vermell).

Ⓜ 38 conpendré] *Spindeler*: compendré o conpendré (la nasal està abreujada: cōpen-
dre). | no seré girat] *Traducció de Vg*: non converter. Cf. *Spindeler*: no seré gitat (*per*
confusió de la r per t). | defalguen] *Spindeler*: defallguen. | 39 estar] *Spindeler*: star. |
40 cenyist mi] *Spindeler*: cenyist a mi. | 42 fes salvs] *Spindeler*: salvàs. Cf. *Vg*: salvos
faceret. | 43 davant] *Spindeler*: devant. | 28,5 traçarà] *Spindeler*: trencarà. | 6 a ells]
Spindeler: ells. | e axí com lo fill amat dels [...]ns] *Spindeler*: e amat axí com los fills
dels unicorns. Cf. *Vg*: et dilectus quemadmodum filius unicornium.

APÈNDIX 1

SALMS 28,8-29,6

MADRID AHN

SPINDELER

⁸ la veu del Senyor percutint lo desert
e lo Senyor comourà lo desert de Cades.
⁹ La veu del Senyor apparellant los cervos,
e revelarà les coses espeses;
e en lo temple de ell tots diran glòria.
¹⁰ Lo Senyor fa habitar diluvi,
e seurà lo Senyor Rey enpertotstemps.
¹¹ Lo Senyor donarà virtut al seu poble
lo Senyor beneirà al seu poble en pau.

29

¹ *Psalm de càntich en la dedicació de la casa de David. XXIX. Exaltabo te, Domine.*

² Senyor, yo exalçaré a tu, car tu has pres a mi,
ne has delitat los enemichs meus sobre [mi].

³ Senyor, Déu meu, yo he cridat tu, e tu has sanat a mi.

⁴ Senyor, tu has treta de infern la ànima mia,
has salvat a mi dels devallants en lo lach.

⁵ Psalmejau al Senyor, sants de ell,
e confessau a la memòria de la santedat de ell

⁶ Car ira és en la indignació de ell,

⁸ la veu del Senyor percutint lo {19r} desert
e lo Senyor comourà lo desert de Cades.
⁹ La veu del Senyor apparellant los cervos,
e revelarà les coses spesses;
e en lo temple de ell tots diran glòria.
¹⁰ Lo Senyor fa habitar lo diluvi,
e seurà lo Senyor Rey enpertostemps.
¹¹ Lo Senyor donarà virtut al seu poble,
lo Senyor beneirà lo seu poble en pau.

29

¹ *Exaltabo te, Domine. Psalm de càntich en la dedicació de la casa de David. XXIX*

² Senyor, yo exalçaré a tu, car has pres a mi,
ne has delitat los enemichs meus sobre mi.

³ Senyor, Déu meu, yo he cridat tu, e has sanat a mi.

⁴ Senyor, tu has treta de infern la ànima mia,
has salvat a mi dels devallants en lo lach.

⁵ Psalmejau al Senyor, sants d'ell,
e confessau a la memòria de la santedat de ell.

⁶ Car ira és en la indignació de ells,

Ⓐ 8 e lo] ı e lo. | 11 Senyor beneirà al] Senyor *afegit per la primera mà al marge. La l afegida entre línies, segurament també per la primera mà.* | 29,2 yo] yō. | 3 yo] yō. | 5 Psalmejau] Palmeiau. Cf. *Spindeler*: psalmejau i Vg: psallite 'salmodieu'.

Ⓝ 9 espeses] *Spindeler*: spesses. | 10 diluvi] *Spindeler*: lo diluvi. | enpertotstemps] *Spindeler*: enpertostemps. | 11 beneirà al seu poble] beneirà lo seu poble | 29,1 *Exaltabo ... Domine.*] *Spindeler* col·loca el títol llatí al principi de la rúbrica. | 2 tu has] *Spindeler* omet el pronom. | 3 tu has] *Spindeler* omet el pronom. | 5 sants de ell] *Spindeler*: sants d'ell. | 6 indignació de ell] *Spindeler*: indignació de ells (*error*; cf. *Vg indignatione eius*).

SALMS 29,6-30,1

APÈNDIX 1

MADRID AHN

e vida en la volentat de ell.
 Al vespre estarà lo plor,
 e al matí, la alegria.
⁷ Mas yo dix en la mia abundància:
 no seré mogut enpertotstems.
⁸ Senyor, en la tua volentat donist a la
 mia bellea virtut.
 Girist la tua faç de mi, e fuy fet torbat.
⁹ A tu, Senyor, cridaré; e al Déu meu
 pregaré:
¹⁰ Quina utilitat és en la mia sanch,
 mentres que yo devall en corrupció?
 E no confessarà a tu la pols,
 o anunciarà la tua veritat?
¹¹ Oït ho ha lo Senyor e ha hagut mercé
 de mi;
 lo Senyor és estat fet ajudador meu.
¹² Convertist lo plant meu en goig a mi,
 tallist lo meu sach e circuïst-me de ale-
 gria.
¹³ Perquè cante a tu la mia glòria, e yo no
 sia conpunct.
 Senyor, Déu meu, enpertotstems con-
 fessaré a tu.

30

¹ En la fi, psalm de David, per lo èxtasis
 (ço és, arrapament de pensa en Déu.

SPINDELER

e vida en la voluntat de ell.
 Al vespre starà lo plor,
 e al matí, la alegria.
⁷ Mas yo diguí en la mia abundància:
 no seré mogut enpertostems.
⁸ Senyor, en la tua voluntat donist a la
 mia bellea virtut.
 Girist la tua faç de mi, e fuy fet {19v}
 torbat.
⁹ A tu, Senyor, cridaré; e al Déu meu
 pregaré:
¹⁰ Quina utilitat és en la mia sanch,
 mentres que yo deval en corrupció?
 E no confessarà a tu la pols,
 o anunciarà la tua veritat?
¹¹ Oÿt ho ha lo Senyor e ha haüt mercé
 de mi;
 lo Senyor és stat fet ajudador meu.
¹² Convertist lo plant meu en goig a mi,
 tallist lo meu sach e circuïst-me de
 alegria.
¹³ Perquè cante a tu la mia glòria, e yo no
 sia compunt.
 Senyor, Déu meu, enpertostems confes-
 saré a tu.

30

¹ In te, Domine, speravi; non confundar.
 En la fi: Psalm de David per lo èxtasis

Ⓐ 7 yo] Afegit entre línies per la primera mà. | abundància] habundacia. | 10 yo] yō. |
 anunciarà] anuciara. | 13 yo] yō. | 30,1 ço] ço ~~so~~ (ratllat en vermell).

Ⓝ 6 volentat] Spindeler: voluntat. | estarà] Spindeler: starà. | 7 dix] Spindeler: diguí. |
 enpertotstems] Spindeler: enpertostems. | 8 volentat] Spindeler: voluntat. | 10 de-
 vall] Spindeler: deval. | 11 Oït] Spindeler: oÿt. | hagut] Spindeler: haüt. | estat] Spin-
 deler: stat. | 13 conpunct] Spindeler: compunt 'compungit'. Testimoniati per primera
 vegada en la forma plural compuncts en el Vita Christi d'Isabel de Villena (imprès el
 1497, però començat a redactar entre 1460 i 1470), segons el DCVB. | enpertotstems]
 Spindeler: enpertostems. | 30,1 pensa] Spindeler: pença.

APÈNDIX 1

SALMS 30,1-9

MADRID AHN

SPINDELER

xxx. *In te, domine, speravi; non confundar in eternum, in iusticia tua libera me.*

(ço és, arrapament de pença en Déu).
xxx

² En {221b} tu, Senyor, he esperat, no seré confús enpertotstemps.

² En tu, Senyor, he sperat, no seré confús enpertostemps.

En la tua justícia delliura a mi.

En la tua justícia delliura a mi.

³ Enclina a mi la tua orella; cuita que delliures mi.

³ Inclina a mi la tua orella; cuyta perquè'm delliures.

Sies a mi en Déu protector e en casa de refugi, perquè faces a mi salvu.

Sies a mi en Déu protector e en casa de refugi, perquè salves a mi.

⁴ Car fortalea mia e refugi meu est tu, e per lo teu nom duràs a mi e nudriràs a mi.

⁴ Car fortalea mia e refugi meu est tu, e per lo teu nom duràs a mi e nudriràs a mi.

⁵ Trauràs a mi del laç, lo qual han amagat a mi, car tu est protector meu.

⁵ Trauràs a mi del laç aquest, lo quall han amagat a mi, car tu est protector meu.

⁶ En les tues mans coman lo meu sperit. Tu, Senyor, Déu de veritat, has remut a mi.

⁶ En les tues mans coman lo meu sperit. Tu, Senyor, Déu de veritat, has remut {20r} a mi.

⁷ Tu has avorrit los observants vanitats en va.

⁷ Tu has avorrit los observants vanitats en va.

Mas yo he esperat en lo Senyor;

Mas yo he sperat en lo Senyor;

⁸ hauré goig e seré alegrat en la tua misericòrdia.

⁸ hauré goig e seré alegrat en la tua misericòrdia.

Car tu has mirada la humilitat mia, salvist de les necessitats la ànima mia

Car tu has mirada la humilitat mia, salvist de les necessitats la ànima mia

⁹ Ne concloguist a mi en les mans de l'enemich,

⁹ Ne concloguist a mi en les mans de l'enemich,

ⓐ 3 cuita] curta. | 4 e nudriràs] *La conjunció (i) afegida en lletra petita entre línies.* | 5 laç] lach amb el diacrític de la ç afegit i la h ratllada amb color vermell i expuntuada. | 7 yo] yō. | 8 mirada] *Amb l'última síl·laba afegida entre línies en lletra petita i fina, potser de segona mà.* | 9 de l] *Escrit dl'.*

ⓑ 1 *In te ... libera me.] Spindeler col·loca el títol llatí, més breu, al principi de la rúbrica.* | 2 esperat] *Spindeler: sperat.* | enpertotstemps] *Spindeler: enpertostemps.* | 3 Enclina] *Spindeler: inclina.* | cuita que delliures mi] *Spindeler: cuyta perquè'm delliures.* Cf. Vg: adcelera ut eruas me. | faces a mi salvu] *Spindeler: salves a mi.* Cf. Vg: salvum me facias. | 4 duràs] *Spindeler: diràs, errata corregida en la nostra edició.* | nudriràs] *La pronunciació de la primera vocal amb so de [u] per metafonia és molt antiga (segle XIII), no indica modernitat del text.* | 5 qual] *Spindeler: quall.*

SALMS 30,9-18

APÈNDIX 1

MADRID AHN

establist en loch espayós los meus peus.

¹⁰ Hajes mercè de mi, Senyor, car tribulat só,

torbat és en ira lo meu ull.

La ànima mia e lo ventre meu.

¹¹ Car defallida és en dolor la mia vida, e los meus anys en gemechs.

Enmalaltida és en pobretat la mia virtut e los ossos meus són torbats.

¹² Sobre tots los enemichs meus fort són estat escarn

als vehins meus, e temor als meus conexents.

Los qui vehien a mi defora, fugiren de mi;

¹³ donat só a obliança axí com mort de cor.

Fet són axí com vexell perdut

¹⁴ car he oïda la vituperació de molts estants en entorn.

Mentres que ensemps en allò se conven-guessen contra mi

consellats se són pendre la mia ànima.

¹⁵ Mas, Senyor, yo he esperat en tu; diguí: Déu meu est tu;

¹⁶ en les tues mans són les sorts mies: delliura a mi de mà dels enemichs meus e dels perseguints a mi.

¹⁷ Aclareix la cara tua sobre lo servent teu:

Senyor, fes salvu a mi en la tua misericòrdia,

¹⁸ no sia confús, car invocat he a tu.

SPINDELER

stablist en loch spayós los meus peus.

¹⁰ Hajes mercè de mi, Senyor, car tribulat só,

torbat és en ira lo meu ull.

La ànima mia e lo ventre meu.

¹¹ Car defallida és en dolor la mia vida, e los meus anys en gemechs.

Enmalaltida és en pobretat la mia virtut e los ossos meus són torbats.

¹² Sobre tots los enemichs meus só estat scarn

als vehins meus molt, e temor als meus conexents.

Los qui vehien a mi defora, fugiren de mi;

¹³ donat só a obliança axí com mort de cor.

Fet só axí com vexell perdut

¹⁴ car he oïda la vituperació de molts stants en entorn.

Mentres que ensemps en allò se conven-guessen contra mi

consellats se són pendre la mia ànima.

¹⁵ Mas, Senyor, yo he sperat en tu; diguí: Déu meu est tu;

¹⁶ en les tues mans són les sorts mies: delliura a mi de mà dels enemichs meus e dels perseguints a mi.

¹⁷ Aclareix la cara tua sobre lo servent {20v} teu:

Senyor, salva'm en la tua misericòrdia,

¹⁸ no sia confús, car invocat he a tu.

Ⓐ 11 en pobretat] *La preposició afegida entre línies en lletra petita potser per la primera mà.* | 12 [enemichs] meus] *Afegit al marge en lletra de primera mà.* | 15 yo] yō.

Ⓝ 9 establist] *Spindeler: stablist.* | 12 tots] *Spindeler: tot, errata corregida en la nostra edició.* | fort] *Spindeler: molt (posat sis paraules més endavant).* | són estat] *Spindeler: só estat.* | escarn] *Spindeler: scarn.* | 13 són] *Spindeler: só.* | 14 oïda] *Spindeler: oïda.* | estants] stants. | 15 esperat] *Spindeler: sperat.* | 17 fes salvu a mi] *Spindeler: salva'm. Cf. Vg: salvum me fac.*

APÈNDIX 1

SALMS 30,18-25

MADRID AHN

Envergonyeixquen-se los impiadosos e
sien aduts en infern;

¹⁹ sien fets muts los labis enganosos,
los quals parlen contra lo just iniquitat
en supèrbia e en abusió.

²⁰ O, Senyor, com és gran la multitud de
la tua dolçor,

la qual amaguist als tements a tu.

Acabist-la a aquells qui esperen en tu
en lo esguart dels fills dels hòmens.

²¹ Amaguaràs a ells {221c} en lo amaga-
tal de la tua faç,

de la t[ò]rbació dels hòmens.

Defendràs a ells en lo teu tabernacle, de
la contradic[ció] de les lengües.

²² Beneït sia lo Senyor, car ha feta ma-
ravellosa la sua miseri[còr]dia a mi
en la ciutat guarni[da].

²³ E yo dix en lo levament de la mia pen-
sa,

lançat só de la faç dels teus ulls.

P[e]r tal has oyda la veu de la pregària
mia

mentres que yo cridava a tu.

²⁴ Amau lo Senyor, tots l[os] sants de ell;
car veritat requerrà lo Senyor
e retribuirà abundantment als faents su-
pèrbia.

²⁵ Feu baron[í]vol[ment], e sia confortat lo
vostre cor,

[tots] los qui esperau en lo Senyor.

SPINDELER

Envergonyesquen-se los impiadosos e
sien aduyts en infern.

¹⁹ Sien fets muts los labis enganosos,
los qualls parlen contra lo just iniquitat
en supèrbia e abusió.

²⁰ O, Senyor, com és gran la multitud de
la tua dolçor,

la quall amaguist als tements a tu.

Acabist-la a aquells qui speren en tu
en lo sguard dels fills dels hòmens.

²¹ Amagaràs a ells en lo amagatall de la
tua faç,

de la torbació dels hòmens.

Deffendràs a ells en lo teu tabernacle, de
la contradicció de les lengües.

²² Beneït sia lo Senyor, car ha feta
maravellosa la sua misericòrdia a mi
en la ciutat guarnida.

²³ E yo diguí en lo levant de la mia
pença,

lançat só de la faç dels teus ulls.

Per tal has oyda la veu de la pregària mia

mentres que yo cridava a tu.

²⁴ Amau lo Senyor, tots los sants de ell;
car veritat requerrà lo Senyor
e retribuirà abundantment als fahents
supèrbia.

²⁵ Feu baronívolment, e sia confortat lo
vostre cor,

tots los qui sperau en lo Senyor.

Ⓐ 23 E yo] e yō. | que yo] q̄ yō.

Ⓝ 18 Envergonyeixquen-se] *Spindeler*: Envergonyesquen-se. | aduts] *Spindeler*: aduyts. | 19 quals] *Spindeler*: qualls. | en supèrbia e en abusió] *Spindeler*: en supèrbia e abusió. Cf. Vg: in superbia et in abusione. | 20 multitud] *Spindeler*: multitud. | qual] *Spindeler*: quall. | esguart] *Spindeler*: sguart. | 21 Amaguaràs] *Spindeler*: Amagaràs. | amagatal] *Spindeler*: amagatall. | Defendràs] *Spindeler*: Deffendràs. | 23 dix] *Spindeler*: diguí. | levament] *Spindeler*: levant. | pensa] *Spindeler*: pença. | 24 faents] *Spindeler*: fahents. | 25 esperau] *Spindeler*: sperau.

SALMS 31, Tit-7

APÈNDIX 1

MADRID AHN

SPINDELER

31

31

¹ *Psalm enteniment a David. XXXI. Beati quorum.*

Benaventurats só[n aque]lls [dels] quals
són remeses les [ini]quiats,
e dels quals són cuberts los pecats.

² Benaventurat és lo home al qual lo

Se[ny]or no ha inputat lo peccat,
ne [és en] lo sperit de ell engan.

³ Per [ta] com yo callí, se envelliren los
meus ossos,
mentres que criçava tot dia.

⁴ Car dia e nit s'és ag[rev]iada sobre mi
la tua mà;

girat me só en la ruïna mia, mentres que
és tren[ca]da la espina.

⁵ Lo delictu meu he fet conegut a tu,
e les injustícies mies no he amagades.

Diguí: “Confessaré contra mi la injustí-
cia mia al Senyor”,

e tu has remut la impietat del meu peccat.

⁶ Per aquesta pregarà a tu tot sant en lo
temps necessari.

Emperò, en lo temps de les aygües mol-
tes,

a ell no s'acostaran.

⁷ Tu est refugi meu de la tribulació, la
qual circuí a mi;

¹ *Beati quorum. Psalm enteniment a Da-
vid. XXXI*

{21r} Benaventurats són aquells dels
qualls són remeses les iniquitats,
e dels qualls són cuberts los peccats.

² Benaventurat és l'home al qual lo
Senyor no ha imputat lo peccat,
ne és en lo spirit de ell engan.

³ Per tal com yo calí, se envelliren los
meus ossos,
mentres que cridava tot dia.

⁴ Car dia e nit s'és agreviada sobre mi la
tua mà;

girat me só en la ruïna mia, mentres que
és trencada la spina.

⁵ Lo delictu meu he fet conegut a tu,
e les injustícies mies no he amagades.

Diguí: “Confessaré contra mi la injustí-
cia mia al Senyor”,

e tu has remut la impietat del meu pec-
cat.

⁶ Per aquesta pregarà a tu tot sant en lo
temps necessari.

Emperò, en lo temps de les aygües
moltes,

a ell no s'acostaran.

⁷ Tu est refugi meu de la tribulació, la
quall circuí a mi;

Ⓐ 31,3 Per ... dia.] *Afegit al marge per la primera mà.* | 6 aygües] argues.

Ⓝ 31,1 *Beati quorum.*] *Spindeler col·loca el títol llatí al principi de la rúbrica.* | quals (bis)] *Spindeler:* qualls. | remeses] *Spindeler:* remesses. | pecats] *Spindeler:* peccats. | 2 lo home] *Spindeler:* l'home. | qual] *Spindeler:* quall. | inputat] *Spindeler:* imputat. | peccat] *Spindeler:* peccat. | sperit] *Spindeler:* sperit. | 3 callí] *Spindeler:* cal í (amb un espai entre la l i la i; potser hi havia un tipus de la l mal posat. | 4 espina] *Spindeler:* spina. | 5 peccat] *Spindeler:* peccat. | 7 qual] *Spindeler:* quall. | circuí] *Spindeler:* cir-
cuhí.

APÈNDIX 1

SALMS 31,7-32,15

MADRID AHN

alegria mia, delliura a mi dels circuints a mi!

⁸ Enteniment donaré a tu e instroiré a tu.

En la carrera aquesta en la qual vas, fermaré sobre tu los meus ulls.

⁹ No vullau ésser fets axí com cavall e mul, als quals no és enteniment.

En cabestre e fre costreny les barres de aquells

los quals no s'acosten a tu.

¹⁰ Molts són los flagells dels peccadós,

mas los esperants en lo Senyor, misericòrdia los circuirà.

¹¹ Alegrau-vos en lo Senyor e alegrau-vos, justs,

e gloriejau-vos tots [los] drets de cor.

32

¹ *En la fi: Psalm de David. xxxii. Exultate iusti in Domino.*

Alegrau-vos, justs, en lo Senyor! Als dreturés se cové laudació.

² Confessau al Senyor en {221d} [...] [...]

¹⁴ De [l'app]arellat habitacle seu ha mira[t sobre t]ots los qui habi[ten] en la terra.

¹⁵ Lo qual [ha for]mat distintament los cors de ells,

[lo] qual entén totes les obres de ells.

SPINDELER

alegria mia, delliura a mi dels circuints a mi!

⁸ Enteniment donaré a tu e instruir-t'he.

En la carrera aquesta en la quall vas, formaré sobre tu los meus ulls.

⁹ No vullau ésser fets axí com a cavall e mul, als quals no és enteniment.

En cabestre e fre constreny les barres de aquells

los quals no s'acosten a tu.

¹⁰ {21v} Molts són los flagells dels peccadors,

mas los sperants en lo Senyor, misericòrdia los circuirà.

¹¹ Alegrau-vos en lo Senyor e alegrau-vos, justs,

e gloriejau-vos tots los drets de cor.

32

¹ *Exultate iusti in Domino. En la fi: Psalm de David. xxxii*

Alegrau-vos en lo Senyor, justs! Als dreturés se cové laudació.

² Confessau al Senyor en

¹⁴ De l'apparellat habitacle seu ha mirat sobre tots los qui habiten en la terra.

¹⁵ Lo quall ha format distintament los cors de ells,

lo quall entén totes les obres de ells.

Ⓢ 7 circuints] *Spindeler*: circuhints. | 8 instroiré a tu] *Spindeler*: instruir-t'he. Cf. *Vg*: instruam te. | qual] *Spindeler*: quall. | fermaré] *Spindeler*: formaré (*error*; cf. *Vg*: firmabo). | 9 com cavall] *Spindeler*: com a cavall. | [als] quals] *Spindeler*: qualls. | costreny] *Spindeler*: constreny. | 10 peccadós] *Spindeler*: peccadors. | esperants] *Spindeler*: sperants. | 11 tots [los] drets] *Spindeler*: tots los drets. | 32,1 *Exultate ... Domino.*] *Spindeler* col·loca el títol llatí al principi de la rúbrica. | justs en lo Senyor] *Spindeler*: en lo Senyor, justs. Cf. *Vg*: iusti in Domino. | 15 qual (*bis*)] *Spindeler*: quall.

SALMS 32,16-33,3

APÈNDIX 1

MADRID AHN

SPINDELER

¹⁶ N[ò és salvat lo rey per] molta virtut,
e lo [ja]gant no serà [salvat] en la multi-
tut de la sua virtut.
¹⁷ Enganable és lo cavall a salut,
mas no serà salvat en la abundància de la
sua virtut.
¹⁸ Veu que los ulls del Senyor són sobre
los tements a ell.
e en aquells qui esperen sobre la miseri-
còrdia de ell.
¹⁹ P[erquè] delliure de mort les ànimes
de ells,
e nodre[ix]ca a ells en la fam.
²⁰ La nostra anima sosté al Senyor
car és a]judador e protector [nostre].
²¹ car en ell s'[és] alegrat lo nostre cor
e en lo nom sant de ell havem esperat.
²² Sia feta, Senyor, la tua misericòrdia
sobre nosaltres
[seg]ons havem esperat en tu.

33

¹ Psalm de David com mudà la sua cara
davant Abimèlech e dexà a ell e anà-
sse'n. xxxiii. Benedicam Dominum in
omni tempore.

² Beneh[iré] [...] lo Se[...] temps,
la lao[r] [...] ell [...] és en la m[...],

³ En [...]

¹⁶ No és salvat lo rey per molta virtut,
e lo jagant no serà salvat en la multitud
de la sua virtut.
¹⁷ Enganable és lo caval a salut,
mas no serà salvat en la abundància de la
sua virtut.
¹⁸ Veu que los ulls del Senyor són sobre
los tements a ell,
e en aquells qui speren sobre la miseri-
còrdia de ell.
¹⁹ Perquè delliure de mort les ànimes de
ells,
e nodresca a ells en la fam.
²⁰ La nostra ànima sosté al Senyor,
car és ajudador e protector nostre.
²¹ Car en ell serà alegrat lo nostre cor
e en lo nom sant de ell havem sperat.
²² Sia feta, Senyor, la tua misericòrdia
sobre nosaltres
segons havem sperat en tu.

33

¹ Benedicam Dominum in omni tempore.
Psalm {22v} de David com mudà la sua
cara devant Abimàlech e dexà a ell e
anà-sse'n. xxxiii

² Beneyré al Senyor en tot temps,
la lahor de ell tostemps és en la mia
bocha.

³ En lo Senyor

© 16 multitut] Spindeler: multitud. | 17 cavall] Spindeler: caval. | 21 cor] Spindeler: corn, errata corregida en la nostra edició. Rois de Corella escriu poder, sinònim de corn. Segons J. Ventura (p. 167, nota 1), aquí hi ha un indicatiu que Corella havia fet servir l'incunable de 1478. | esperat] Spindeler: sperat. | 22 esperat] Spindeler: sperat. | 33,1 davant] Spindeler: devant. | Benedicam ... tempore.] Spindeler col·loca el títol llatí al principi de la rúbrica.

APÈNDIX 2

VULGATA: LIBER EZRAE

6,22-8,8

22	Dominus / et converterat cor regis Assur ad eos / ut	1
	adiuvaret manus eorum in opere domus Domini	2
	Dei Israhel /	3
	7	3
	¹ post haec autem verba / in	4
	regno Artaxersis regis Persarum /	5
	Ezras filius Saraiae / filii Azariae	6
	filii Helciae ² filii Sellum / filii Sa-	7
	doc filii Achitob ³ filii Amariae / filii Azariae filii Maraioth	8
	⁴ filii Zariae / filii Ozi filii Bocci ⁵ filii Abisue	9
	filii Finees filii Eleazar / filii Aaron sacer-	10
	dotis ab initio / ⁶ ipse Ezras ascendit de Babylone / et ipse	11
19	vasa quoque quae dantur tibi in ministerium domus	1
	Dei tui / trade in conspectu Dei Hierusalem /	2
20	sed et cetera quibus opus	3
	fuerit in domo Dei tui / quantumcumque	4
	necesse est ut expendas / dabis de	5
	thesauro et de fisco regis ²¹ et a me / ego Artar-	6
	xersis rex statui atque decrevi / omnibus custo-	7
	dibus arcae publicae qui sunt trans Flumen / ut	8
	quodcumque petierit a vobis Ezras sacer-	9
	dos scribe legis Dei caeli / absque mora detis /	10
8	⁸ Zebedia filius Michahel et cum eo LXXX	1

© MGVTC

Ezras. *Citantur MGVTC | 22,1 ~ manus eorum adiuuaret GVT | 7,1 ezras] esdras M GVTc | saraiae] saruie T | 3 filii azariae] om. M | 4 filii bocci] om. G | 6 ezras] esdras MGVTC | 19 tibi] om. MGVTC | in ministerio GVT | dei² + in M c | 20 in domum c | dabitur c | ~ regis et de fisco GVT | 21 ego] om. T | ~ custodibus omnibus V | ezras] Esdras MGVTC | scriba et sacerdos M*

Recto 1,1-Verso 1,1

ESDRES AHN

APÈNDIX 2

r 1, lín. 1	[.] [.] [assur] [.]	Esd 6,22
2	[.] [les] mans de [els] en la obra [.]	
3	[.] de irl' לרררררר ·VII· לרררררר	Esd 7,1
4	E [despres] deaquestes paraules en lo	
5	regne de artaxersis rey dels [perses]	
6	esdraş fill de sara[.a fıl[ı] [d] [.]	
7	fill de [elcies .] fill [de s.] fill [.]	Esd 7,2
8	[. . .] fill [de] fill de azaria fill de [.]	Esd 7,3
9	[fills de] aza[. . .] fill [.] fill [.] [.]	Esd 7,4.5
10	fill de fınçes fill [.] fills [.] sacer-	
11	dot del inici [.]	Esd 7,6
r 2, lín. 1	[.] casa del	Esd 7,19
2	[de]u teu liurals en lo esguarts de deu en iħrlm	
3	[. .] mes les altres coses · deles quals neçssay	Esd 7,20
4	ne[cessa]ri sera a la casę del deu teu tant quant	
5	[.]ari quey despengues donaràs del	
6	[.] del rey ^ı per mi · Yo arthaxer-	Esd 7,21
7	[.] establīt [e decre]tat a totes les guar-	
8	deş dela archa publica qui son ultra lo riu que	
9	q[. .]ęuol cosa demanara de uosaltres esdras sa-	
10	çerdot es[criba] [.] cel sens trigança loy doneu	
v 1, lín. 1	[.]	Esd 8,8

Ⓐ **Recto 1,1** El recto del foli es troba en la part del fragment exterior respecte al plec que reforçava. La primera línia de text està mig tallada en sentit horitzontal i el que en queda s'ha esborrat gairebé del tot pel fregament; a penes en podem endevinar una paraula. | **3** לרררררר (bis)] Decoració de color vermell. | **·VII·**] De color vermell. | **4 E**] Caplletra de color vermell, totalment arrodonida, com és normal en la lletra librària de l'època. | **Recto 1,8** azaria] La semblança entre els noms Amariae i Azariae deu haver provocat que el manuscrit M de la Vg (vegeu columna esquerra, apartat a 7,3) ometi el segon dels dos. Segurament pel mateix motiu la traducció catalana omet el primer (la z de azaria es llegeix prou bé). | **Recto 2,1** Com en la primera columna, la primera línia de text està mig tallada en sentit horitzontal i el que en queda s'ha esborrat gairebé del tot. | **3** ~~neçssay~~] Mot ratllat i expuntuat, del qual no totes les lletres es llegeixen amb seguretat. | **10** trigança] Es llegeixen clarament les tres lletres tga, sense cap signe d'abreviatura. Cf. Vg mora. | **Verso 1,1** Com en el recto, la primera línia està tallada en sentit horitzontal i, en aquest cas, no hi hem pogut identificar cap mot.

APÈNDIX 2

VULGATA: LIBER EZRAE

8,8-31

virī / ⁹ de filiis Ioab Obedia filius Iehihel	2
et cum eo CCXVIII virī / ¹⁰ de filiis Selomith	3
filius Iosphiae et cum eo CLX virī / ¹¹ de filiis	4
Bebai Zaccharias filius Bebai et cum eo XXVIII vi-	5
ri / ¹² de filiis Ezgad Iohanan filius Eccetan et	6
cum eo CX virī / ¹³ de filiis Adonicam qui erant	7
novissimi / et haec nomina eorum / Helifeleth	8
et Heihel et Samaias et cum eis LX virī / ¹⁴ de filiis	9
Beggui Uthai et Zacchur et cum eo lxx virī /	10
²⁷ aeris fulgentis optimi duo pulchra ut	1
aurum / ²⁸ et dixi eis / vos sancti Domini et vasa	2
sancta / et argentum et aurum quod sponte	3
oblatus est Domino Deo patrum vestrorum / ²⁹ vigilate	4
et custodite / donec adpendatis coram principibus	5
sacerdotum et Levitarum / et ducibus	6
familiarum Israhel / in Hierusalem et thesaurum domus	7
Domini / ³⁰ susceperunt autem sacerdotes et Levitae /	8
pondus argenti et auri et vasorum / ut deferrent in	9
Hierusalem in domum Dei nostri / ³¹ promovimus ergo a	10

Ⓐ *MGVTc*

9 iehihel] iheiel *M*; iehiel *GT*; iechiel *V* iahiel *c* | **10** salomith *GVT* | **11** bebai^{1]} belbai *MGVT* | bebai^{2]} belbai *V* | xxviii] viginti et octo *T* | **12** ezead *M*, ezeab *GVT*; azgad *c* | eccetan] ezethaim *M*; ezethaim *G*; ezechi *V* | cx] centum et decem *Vc*; centum *T* | **13** helifeleth] Eliphalet *M* | eihel *M*; helihel *V*; eihel *T*; iehiel *c* | samias *M* | eis *om. M* | **14** uthai] iathai *G* | eo] eis *MGVTc* | **28** uestrorum] nostrorum *MVTc* | **29** et^{4]} in *MGVTc* | **30** et³ *om. T* | in¹ *om. Mc*

Verso 1,2-Verso 2,10

ESDRES AHN

APÈNDIX 2

2	[. . . .] [.] fill [. . . .]	Esd 8,9
3	ı ab ell [·cc viii· ho]mens Dels fills de Salomith	Esd 8,10
4	fill de iosphe ı ab ell ·clx· homens Dells fills de	Esd 8,11
5	beibai zacharies fill de bebai ı ab ell ·xxviii ho-	
6	mens · Dels fills de ezgad · ioana fill de eṣetain [ı]	Esd 8,12
7	[ab ells ·cx· homens dels] fills de aḏonicam qui ʕren	Esd 8,13
8	[. .] ɗarreṣ ı aquests los ḡ[o]m[s] de ells eliphēlet	
9	e eḡe[.] ı sam[. .]es ı ab ells ·xl· homens · Dels fills	Esd 8,14
10	d[. .]ggui [.] ı ab ells ·lxx· homens	
v 2, lín. 1		
	[de] ara[m] [.]en[.] com	Esd 8,27
2	or · E ɗix a [.] [.]ṣell[s]	Esd 8,28
3	sants · ı lo argent ı lo [.] es estat	
4	offert al senyor deu ɗels pares [uostres] uetlau ı	Esd 8,29
5	guardaulo finṣ [quel] poseu ɗau[a]nt los princeps	
6	dels sacērdots ı dels [leuıtes ı de]ls [.]	
7	les families de irl [?] en iħrlm ı en lo tresor dl[. . .]	
8	[Nost]r[e S. . .] [.] Esd 8,30	
9	[.]	
10	[.]	Esd 8,31

Ⓔ 6 eṣetain] Potser acabat en m i no en in. | 9 sam[. .]es] Una taca fosca rodona impedeix la lectura d'unes dues lletres. | Verso 2,5 princeps] La barra d'abreviatura de la n no és visible. | 6 sacērdots] A continuació hi ha tres punts vermells, potser la resta del traç de color d'una majúscula esborrada. | 8-10 Les línies 8-10 estan esborrades pel fregament; només en la 8 podem proposar la lectura de les primeres lletres i en la 9 hi queden restes de dues o tres lletres que no es poden identificar amb seguretat.